

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	177
Land:	Rusland
Kilde:	Utrikesdepartementet
Titel:	"Mänskliga rättigheter i Ryska federationen 2006"
Udgivet:	20. marts 2007
Optaget på baggrundsmaterialet:	20. marts 2007

Utrikesdepartementet

Denna rapport är en översiktlig sammanställning över hur de mänskliga rättigheterna efterlevs, grundad på den svenska ambassadens bedömningar.

Rapporten kan inte ge en fullständig bild. Information bör sökas också från andra källor.

Mänskliga rättigheter i Ryska federationen 2006

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Sedan Sovjetunionens upplösning har läget för de mänskliga rättigheterna i Ryssland i de allra flesta avseenden förbättrats avsevärt. Den tidigare utbredda rädslan i samhället hör i princip till det förgångna. Efter 1990-talets framsteg på MR-området tar Rysslands medborgare rätten att välja sina politiska företrädare i allmänna och fria val för given. Också rätten att fritt yttra sina åsikter, få del av information om händelser i och utanför Ryssland, fritt kunna lämna och återvända till Ryssland samt äga egendom har kommit att uppfattas som i det närmaste självklar.

Många upplever dock att den ökade personliga friheten åtföljdes av ökad ekonomisk och social osäkerhet och försämrad livskvalitet. Klyftan mellan de mycket rika och de mycket fattiga i Ryssland ökade dramatiskt under 1990-talet och är fortsatt stor.

Under de senaste åren har Rysslands ekonomi förbättrats. På begränsade områden har fortsatta MR-framsteg gjorts. I flera viktiga avseenden har dock utvecklingen avstannat och läget beträffande de mänskliga rättigheterna försämrats. Under 2006 har inga större förändringar till det bättre skett i det generellt sett bekymmersamma MR-läget.

Bristerna beträffande de mänskliga rättigheterna beror i stor utsträckning på att samhällsomvandlingen från en totalitär enpartistat med planekonomi till en demokratisk rättsstat med marknadsekonomi inte har genomförts fullt ut. På många områden gör sig reflexerna från det gamla kontrollsamhället gällande. Under de senaste åren har sådana tendenser blivit allt tydligare i statsmaktens förhållande till oberoende medier, den fria opinionsbildningen och den demokratiska processen. Dessa tendenser har fortsatt att stärkas under 2006. Främlingsfientligheten och rasismen i det ryska samhället har ökat märkbart

under året och tagit sig allt våldsammare uttryck. Myndigheterna har hittills stått tämligen passiva inför denna utveckling.

Frågetecken måste sättas för den dömande maktens oberoende ställning i Ryssland och därmed möjligheterna för den enskilde att få en oberoende prövning av sin sak i domstol. Till detta kommer att det på en rad områden råder stor skillnad mellan vad lagar och regler föreskriver och hur dessa tillämpas. Detta beror delvis på otillräckliga resurser men också i betydande utsträckning på systemfel, oklar beslutspraxis och andra brister i den ryska förvaltningen. Den utbredda korruptionen är ett stort och växande problem.

Konflikten i Tjetjenien har med rätta väckt särskild oro när det gäller respekten för mänskliga rättigheter i Ryssland. Det står klart att konflikten har fått allvarliga följder för såväl de medborgerliga och politiska som de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Det gäller i synnerhet för invånarna i Tjetjenien och omkringliggande ryska delrepubliker, men också för tjetjener på andra håll i landet och för MR-situationen i Ryssland i stort. Under året har säkerhetsläget förbättrats i Tjetjenien och viss materiell återuppbyggnad skett. Situationen beträffande de mänskliga rättigheterna är dock fortsatt bekymmersam.

Det ekonomiska läget har förbättrats kraftigt i Ryssland under de senaste åren. Detta borde på sikt kunna medföra en reell förbättring av läget beträffande i första hand de sociala och ekonomiska rättigheterna. Den ekonomiska tillväxten kan också bidra till en förbättring av MR-läget i stort. Detta förutsätter dock att det finns en klar politisk vilja att åstadkomma resultat och att resurser avsätts för detta. Det krävs också att attityder och uppfattningar förändras i det ryska samhället, t.ex. att fördomar och okunskap bekämpas i en öppen samhällsdebatt. Här har Rysslands president, regering och parlament en nyckelroll att spela.

Slutligen är omvärldens agerande av betydelse. Rysslands medlemskap i Europarådet har givit vissa positiva resultat för MR-situationen. En fortsatt konstruktiv och uppriktig dialog med Ryssland bör kunna bidra till ytterligare steg i denna riktning.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna för mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Ryssland har ratificerat alla de sex grundläggande konventioner om mänskliga rättigheter och undertecknat men ännu inte ratificerat romstadgan för internationella brottnålsdomstolen (ICC).

De ratificerade konventionerna är:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt dess fakultativa protokoll om enskild klagorätt
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*
Ryssland har avgivit en deklaration om erkännande av enskild klagorätt
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* samt det fakultativa protokollet om enskild klagorätt
- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*, Ryssland har avgivit en deklaration om erkännande av enskild klagorätt
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt det tillhörande protokollet om barn i väpnade konflikter
- Flyktingkonventionen, *Convention related to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1967
- Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen)

Landet har undertecknat men ännu inte ratificerat romstadgan för internationella brottmålsdomstolen (ICC).

Ryssland rapporterar till samtliga FN:s konventionskommittéer, dock med viss eftersläpning beträffande ett par av konventionerna. FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, Louise Arbour, besökte Ryssland i februari 2006. FN:s särskilda rapportörer om rasism och främlingsfientlighet, Doudou Diène, rapportör om rätten till mat, Jean Ziegler, besökte Ryssland i juni respektive oktober 2006. FN:s särskilde rapportör om tortyr, Manfred Nowak, hade planerat att besöka Ryssland i oktober 2006, men ställde in besöket efter besked om att han inte skulle tillåtas samtala med fångar i enrum.

Ryssland samarbetar också med bland andra OSSE:s högkommissarie för nationella minoriteter Rolf Ekéus och Europarådets MR-kommissarie Thomas Hammarberg. Europarådets dåvarande MR-kommissarie Alvaro Gil-Robles publicerade 2005 en omfattande rapport om MR-situationen i Ryssland. Gil-Robles besökte Ryssland i februari 2006 tillsammans med sin efterträdare Hammarberg. Europarådets parlamentariska församling publicerade 2005 en rapport om efterlevnaden av Rysslands åtaganden inom Europarådet. Ryssland

var för första gången ordförande i Europarådets ministerkommitté 19 maj - 19 november 2006. EU och Ryssland inledde 2005 regelbundna konsultationer om mänskliga rättigheter.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Obekräftade uppgifter om politiska mord och försvinnanden sanktionerade av statsmakten förekommer i Ryssland (se därutöver nedan om situationen i Tjetjenien).

Här kan dock nämnas att det ryska parlamentet den 7 juli antog en lag som ger ryska specialstyrkor rätt att utanför landets gränser söka upp och oskadliggöra terrorister som utgör ett hot mot Rysslands suveränitet och integritet.

Katalysator för denna nya lag var mordet på fyra ryska ambassadtjänstemän, som i juni 2006 togs som gisslan och avrättades i Irak.

Samtidigt har mord, sprängattentat och andra våldsytttringar fortsatt att vara en ganska vanlig förekomst i gräzonen mellan offentlig och privat verksamhet.

Sålunda har ett betydande antal företrädare för statliga och lokala myndigheter, samhällsorganisationer och massmedier under de senaste åren dödats under omständigheter som tyder på att det rör sig om beställningsmord.

Svårigheterna att klara upp sådana brott beror på att det oftast råder stor osäkerhet om både motiv och gärningsman. I de flesta fall brukar det antas att ekonomiska snarare än politiska intressen ligger bakom. Bland offren för denna typ av brottslighet har funnits parlamentsledamöter, borgmästare, höga tjänstemän i statlig och kommunal förvaltning samt journalister. I vissa fall befaras politiska motiv.

I juni 2005 dömdes två personer för mordet på den liberala dumaledamoten Galina Starovojtova i november 1998. Domaren i rättegången, som ägde rum bakom lyckta dörrar, sade i en kommentar att mordet varit politiskt motiverat och att det fortfarande var oklart vem som beställt det. Sommaren 2005 greps tre personer misstänkta för att ligga bakom mordet på den undersökande journalisten Maksim Maksimov i Sankt Petersburg 2004. Maksimov hade samlat information om oegentligheter inom det nordvästra federala distriktets enhet för korruptionsbekämpning. De gripna är polismän från denna enhet.

Förste vice centralbankschefen Andrej Kozlov sköts ner utanför en idrottsarena i Moskva den 14 september 2006 och avled av sina skador. Kozlov bedrev före mordet en målmedveten kampanj för att reformera den ryska banksektorn och förespråkade bl.a. insättningsgarantier och permanent näringsförbud för banker som befunnits skyldiga till skattefusk och

penningtvätt. Riksåklagaren meddelade i december att ”flera direkt inblandade i mordet” hade gripits.

Den 7 oktober 2006 mördades den undersökande journalisten Anna Politkovskaja. Politkovskaja är framför allt känd för sin kritiska granskning av MR-kränkningar och andra missförhållanden i Tjetjenien och har tilldelats en rad internationella utmärkelser för sin verksamhet. Politkovskaja sköts till döds av okänd gärningsman på väg hem till sin lägenhet i Moskva.

Den 19 oktober 2006 mördades Dmitrij Fotianov, en av kandidaterna i ett borgmästarval i staden Dalnegorsk i ryska Fjärran Östern. Fotianov sköts till döds när han lämnade sitt kampanjhögkvarter ett par dagar innan den andra valomgången skulle äga rum.

Liksom tidigare år har under 2006 ett stort antal personer med icke-rysk etnisk tillhörighet mördats och utsatts för våldsdåd med befarade rasistiska motiv (se nedan under avsnitt 16).

Tortyr och annan grym eller förödmjukande behandling

Tortyr och annan grym eller förödmjukande behandling är uttryckligen förbjuden enligt artikel 21 i den ryska författningen. Det förekommer dock omfattande och trovärdiga uppgifter om att rysk polis i betydande utsträckning använder misshandel och annan förödmjukande behandling i samband med förhör av misstänkta.

I januari 2006 fälldes Ryssland i Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna och ålades att betala skadestånd till Aleksej Michejev, som häktades och torterades av polis i Nizjnij Novgorod 1998. I mars 2006 fälldes två poliser av en rysk domstol för att ha deltagit i den mycket uppmärksammade misshandeln av Aleksandr Pumane, som greps av polis i september 2004 och avled av de skador han åsamkades i häktet. Den 31 oktober 2006 dömdes tre poliser i Moskva för att ha gripit och misshandlat en 12-årig pojke. Åklagaren yrkade ursprungligen på fyra års villkorligt straff, men domstolen skärpte straffet till tre års fängelse. Den ovanligt stränga domen har väckt uppmärksamhet i rysk press.

Dessa domar är några exempel på att problemet med polisvåld har börjat uppmärksammas mer av ryska myndigheter. MR-ombudsmannen Vladimir Lukin konstaterar dock i sin årsrapport för 2005 att de åtgärder som vidtagits av Inrikesministeriet för att komma till rätta med problemet är otillräckliga och att övergrepp från de rättsvårdande organen fortsätter att vara ett av det ryska samhällets allvarligaste systemfel. Omkring en tredjedel av samtliga klagomål som inkom till MR-ombudsmannen under 2005 rörde övergrepp från de rättsvårdande organen.

I ett pressmeddelande i mitten av november 2006 anklagade *Amnesty International* rysk polis för misshandel och tortyr av misstänkta. Enligt *Amnesty International* har ryska enskilda organisationer dokumenterat över 100 fall av tortyr i 11 ryska regioner.

Särskilt oroväckande uppgifter om tortyr och annan grym och förödmjukande behandling förekommer sedan flera år från konflikten i **Tjetjenien**.

Rapporterna är så många och samstämmiga, bl.a. från organisationer som Memorial och Human Rights Watch, att det får anses klarlagt att företrädare för de ryska federala förbanden har begått omfattande och systematiska övergrepp – inklusive mord, tortyr, våldtäkter, plundring, försvinnanden och människorov och därmed sammankopplad utpressning – under konflikten 1994-96 samt sedan det s.k. andra Tjetjenienkriget inleddes hösten 1999. Motsvarande grova övergrepp har begåtts av de tjetjenska väpnade grupperna.

Tjetjeniens president Alu Alchanov uppgav i september 2006 att antalet kidnappningar i republiken hade minskat kraftigt under året och att sammantaget 23 nya förundersökningar om kidnappning inletts under 2006. Flera MR-organisationer rapporterar om en minskning av antalet försvinnanden och mord. Memorial har t.ex. registrerat 143 försvinnanden och 88 mord under de första tio månaderna av 2006. Motsvarande siffror för 2005 (hela året) var 321 respektive 193. Memorial har dock endast möjlighet att bevaka knappt en tredjedel av republikens territorium och menar att antalet försvinnanden och mord i själva verket är betydligt större.

Flera MR-organisationer uppger att tjetjenska säkerhetsstyrkor lojala mot delrepublikens premiärminister Ramzan Kadyrov idag står för en större andel av övergreppen mot civila än tidigare. Enligt MR-organisationer skulle dessa styrkor vara ansvariga även för ett ökande antal fall av tortyr och framtvingade erkännanden.

I november 2006 offentliggjorde *Human Rights Watch* (HRW) en rapport om tortyr i Tjetjenien. Rapporten innehåller vittnesmål om 115 fall av tortyr under perioden juli 2004-september 2006. I de flesta fallen har tortyren enligt rapporten utförts av säkerhetsstyrkor lojala mot premiärminister Kadyrov, mestadels i så kallade inofficiella fängelser. Ett tiotal sådana fängelser beskrivs i rapporten, många av dem inhysta i privata hus som tillhör lokala befälhavare, lojala mot Kadyrov. HRW känner bara till *ett* exempel på att någon ställts inför rätta för fysiskt våld mot en fängslad - polisofficern Sergej Lapin, som dömdes till elva års fängelse 2005 (för övrigt efter en artikelserie av Anna Politkovskaja, som Lapin senare hotade till livet).

Samma månad publicerade *Memorial* i samarbete med *International Federation of Human Rights* en rapport om försvinnanden i Tjetjenien. Fakta i rapporten uppges omfatta de 25-30 procent av det tjetjenska territoriet som organisationerna har möjlighet att övervaka. Rapporten uppger att 1 947 personer sedan 2002 har kidnappats av polis och militär i Tjetjenien. Av dessa har 684 frigivits och 189 återfunnits döda. Övriga var fortfarande försvunna och förmodligen döda. Förundersökningar hade inletts i 34 av totalt 1 947 fall.

Det bör påpekas att övergrepp, såsom kidnappningar och mord, begicks även under perioden 1996-99, då Tjetjenien i praktiken åtnjöt självständighet från Ryssland. Under dessa år genomfördes också vid åtminstone ett tillfälle avrättningar, verkställda av de tjetjenska myndigheterna efter fällande dom i så kallad. sharia-domstol.

Det finns en uppenbar brist på grundliga, opartiska utredningar från statsmaktens sida av de rapporterade övergreppen i Tjetjenien, inklusive av de övergrepp som rapporteras ha begåtts av de ryska federala förbanden. Lagföring i domstol av de misstänkta för dessa övergrepp har hittills skett i mycket begränsad omfattning och i huvudsak utan fällande domar (se vidare nedan under avsnitt 7).

Under 2006 har Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna avkunnat domar i sex fall som rör grova övergrepp av ryska federala förband mot civila i Tjetjenien. Ryssland har fällts i samtliga sex fall. Det förekommer rapporter från MR-organisationer om att personer som vänt sig till Europadomstolen utsatts för trakasserier av regionala och lokala myndigheter.

Tjetjenien-konflikten har även indirekt påverkat situationen i övriga Ryssland. Flera bedömare anser att själva det faktum att många poliser och soldater från inrikestrupperna har tjänstgjort i Tjetjenien också har bidragit till att dessa vid förflyttning fört med sig och spritt attityder och metoder från Tjetjenien till andra delar av Ryssland.

Situationen i Rysslands häkten och fängelser

Situationen i Rysslands häkten och fängelser förblir allvarlig. Såväl häkten som fängelser är som regel kraftigt överbelagda och i stort behov av upprustning. Det finns numera en ökad medvetenhet om behovet av åtgärder. Till detta kommer de senaste årens förbättrade statsfinanser, som på sikt bör kunna leda till en generell förbättring av förhållandena för de intagna.

Som ett led i Rysslands anpassning till Europarådets krav överfördes 1998 ansvaret för häkten och fängelser från Inrikesministeriet till Justitieministeriet. I början av 2006 antogs lagstiftning om att även säkerhetstjänsten FSB:s häkten skall överföras till Justitieministeriet. Bodelningen mellan polisen och

säkerhetstjänsten och institutionerna för tvångsmedel och straffverkställighet tycks sakta men säkert börja leda till positiva resultat.

Antalet personer i häkten och fängelser har minskat påtagligt under senare år efter ändringar i bestämmelserna om häktningsgrunder och häktningstider samt genom att amnesti beviljats i olika omgångar för personer dömda för mindre allvarlig brottslighet. Under 2005 föreföll dock trenden vända. Antalet intagna ökade med över 60 000 personer. För att komma tillrätta med situationen inleddes en översyn av straffrätten. Avsikten är att lindra påföljderna för ringa brott samt öka möjligheterna för domstolar att döma till alternativa påföljder, som inte innebär frihetsberövande i strikt mening.

I dagsläget råder fortsatt överbeläggning som på vissa håll är så kraftig att de intagna får sova i skift. Anslagen till kriminalvården förefaller ännu inte kunna täcka den löpande verksamhetens behov, än mindre behoven av nyinvesteringar. De intagna uppges t.ex. på vissa håll inte få tillräckligt med mat, utan i praktiken vara beroende av extra mattillskott från besökande anhöriga och vänner. I juni 2005 skar sig flera hundra intagna med rakblad i en protestaktion mot villkoren för landets fångar. Enligt Justitieministeriet ökade under 2005 antalet klagomål från landets intagna till ministeriet tolv gånger jämfört med föregående år. President Putin konstaterade i mars 2006 att förhållandena i landets fängelser fortfarande är långt ifrån acceptabla.

Hälsosituationen för de intagna förblir allvarlig i både häkten och fängelser. De sanitära förhållandena rapporteras på sina håll vara mycket bristfälliga. Statistik från Justitieministeriet visar att cirka 500 000 av totalt omkring 850 000 intagna lider av olika sjukdomar. Antalet hiv-smittade i ryska fängelser ökar. Det uppgick 2005 till cirka 33 000 och har enligt officiell rysk statistik fyrdubblats under de senaste fem åren. Cirka 50 000 lider av tuberkulos. Enligt statistik från 2004 är omkring 55 000 av de intagna alkoholister, 86 000 drogberoende och 120 000 lider av psykiska besvär. Vissa förbättringar har dock skett. Enligt Justitieministeriet har antalet smittade och avlidna av tuberkulos minskat två respektive fyra gånger sedan 1999 och minskningen fortsätter.

Förhållandena är generellt sett svårare i häkten än i fängelser. Det har förekommit uppgifter om att häktade som i själva verket är oskyldiga erkänner den gärning de anklagas för i syfte att bli förflyttade till fängelse, där förhållandena som regel är något bättre. För att öka kontrollen av efterlevnaden av de mänskliga rättigheterna i häkten och fängelser har Justitieministeriet inrättat en särskild MR-avdelning.

Den 24 oktober 2006 utvisade Ryssland den uzbekiske medborgaren Rustam Muminov till Uzbekistan, trots en uppmaning från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna att skjuta upp utvisningen till dess domstolen hunnit

granska fallet. Muminov har av uzbekiska myndigheter anklagats för att vara en aktiv medlem av den terroriststämplade organisationen Hizb-ut-Tahrir och MR-organisationer har varnat för att han riskerar att utsättas för tortyr eller avrättas av uzbekiska myndigheter. Muminov överklagade domen, men utvisningen genomfördes innan överklagandet hunnit prövas i högre instans. Flera dagar efter att utvisningen genomförts beslutade domstolen att ärendet skulle återföras till lägre instans för en ny prövning.

Situationen för de värnpliktiga i Rysslands väpnade styrkor

Situationen för de värnpliktiga i Rysslands väpnade styrkor är fortsatt svår. Ingen märkbar förbättring har skett under senare år. Traditioner och lokala sedvänjor fortsätter att spela en stor roll för MR-läget i de väpnade styrkorna och den starkt hierarkiska struktur som råder försvårar i många fall situationen. Under 2006 har den utbredda pennalismen väckt särskild uppmärksamhet.

När den inkallade når sitt förband utsätts han regelmässigt för förtryck, förnedring och inte sällan ren misshandel av äldre värnpliktiga .. Företeelsen kan närmast beskrivas som ett system av institutionaliserad pennalism, en informell hierarki där den nyinkallade står lägst i rang. Som nyinkallad har en värnpliktig inga som helst rättigheter. De värnpliktiga som avslutat sitt första år har praktiskt taget obegränsad makt över de nyinkallade, som tvingas utföra de smutsigaste och fysiskt mest krävande uppgifterna. Det finns uppgifter om att nyinkallades kläder, pengar och personliga ägodelar, liksom den månatliga ersättning de har rätt till under sin militärtjänstgöring, beslagtas av äldre värnpliktiga. De äldre värnpliktiga kan också godtyckligt bestraffa de yngre. Systemet har varit utbrett inom de ryska väpnade styrkorna under lång tid, men förefaller ha blivit brutalare på senare tid.

I februari 2006 uppgav dåvarande militäråklagaren Aleksandr Savenkov att 6 000 soldater skadats i incidenter relaterade till pennalism inom de väpnade styrkorna under 2005. Pennalismen stod enligt Savenkov för omkring en fjärdedel av de totalt 139 000 brott som registrerats inom de väpnade styrkorna under 2005 och 2 600 av totalt 15 000 fällande domar. Ett flertal värnpliktiga har i intervjuer uppgivit att de övervägt eller försökt begå självmord för att undslippa misshandel av äldre värnpliktiga eller befäl. Sedan juni 2006 publicerar Försvarsministeriet på sin hemsida statistik om antalet avlidna inom de väpnade styrkorna. Statistiken är uppdelad på olika dödsorsaker, däribland självmord. Enligt Försvarsministeriets statistik har 167 militärtjänstgörande begått självmord hittills under 2006. Militäråklagare Sergej Fridinskij har uppgivit att antalet självmord inom de väpnade styrkorna minskade med 10 procent under det första halvåret 2006.

I ett särskilt uppmärksammat fall utsattes menige Andrej Sytjov i januari 2006 för så grov misshandel av berusade äldre värnpliktiga att hans ben och

genitalier måste amputeras. Fallet väckte mycket stor uppståndelse i Ryssland och krav hördes på försvarsminister Sergej Ivanovs avgång. President Putin gav försvarsministern i uppgift att vidta åtgärder för att lösa problemet med pennalism i de väpnade styrkorna. Den 26 september dömde en militärdomstol korpral Aleksander Sivjakov till fyra års fängelse och två meniga värnpliktiga till villkorliga straff för att ha deltagit i misshandeln av Sytjov. Flera vittnen hade då tagit tillbaka sina uppgifter. En representant för de väpnade styrkorna medgav att han tillåtit en civilklädd officer tala med åklagarsidans tre nyckelvittnen i enrum under en timmes tid.

I juli 2005 överlämnade MR-ombudsmannen Vladimir Lukin en särskild redogörelse till president Putin i vilken han pekar ut de största problemen för de inkallade. Enligt denna rapport sker allvarliga MR-kränkningar redan vid mönstringen på de lokala militärkommissariaten. Deras viktigaste uppgift är att antalsmässigt fylla kvoten av inkallade, varför många som saknar fysisk förmåga eller har annan laglig rätt till att befrias från värnplikt inkallas ändå - i strid med gällande lagstiftning. Många ungdomar gör allt de kan för att undvika värnpliktstjänstgöring. Att köpa sig fri från värnplikt uppges kosta mellan 10 000 rubel och 5 000 dollar (cirka 2 500-40 000 kronor). Detta har medfört att antalet inryckande sjunker. Under 2006 kallades 247 860 unga män in för värnpliktstjänstgöring. Detta motsvarar mindre än 10 procent av samtliga män i vapenför ålder. Missförhållanden och risken att skadas eller mista livet är huvudskälen till att många drar sig undan militärtjänstgöring. Omkring 10 000 värnpliktiga greps för desertering under 2005.

Den 16 november 2006 meddelade försvarsminister Sergej Ivanov att 473 personer förlorat livet (i så kallade *non-combat deaths*) inom de väpnade styrkorna under de första tio månaderna 2006, att jämföra med 876 under samma period 2005. Av dessa dödsfall skulle enligt Ivanov 20 vara resultat av pennalism, att jämföra med 26 under samma period 2005. Antalet självmord var 167, att jämföra med 206 år 2005. Ivanov utlovade ökad öppenhet i de väpnade styrkorna, straff för officerare som blundar för pennalism samt att samtliga så kallade byggbataljoner skall avskaffas. Byggbataljonerna sägs vara den del av de väpnade styrkorna där flest kränkningar av de mänskliga rättigheterna sker. Ivanov meddelade också att tre generaler avskedats under 2006 för att ha låtit soldater utföra arbete som inte hade någon koppling till deras militärtjänst.

Ett lagförslag antogs under 2006 som innebär att en stor mängd av de tidigare lagstadgade undantagen från värnpliktstjänstgöring avskaffas. Samtidigt har beslut fattats som innebär att värnplikten stegvis förkortas från två till ett år under perioden 2007-08. Åtgärderna är sammankopplade med en partiell övergång till yrkesarmé och en prognostiserad kraftigt minskad tillgång på unga män i vapenför ålder. När den förkortade tjänstgöringen har införts bedöms minst dubbelt så många unga män inkallas. Det återstår att se om detta, i

kombination med andra åtgärder, kan bidra till att motverka pennalismen inom de väpnade styrkorna.

Ett annat stort problem för de väpnade styrkorna är den utbredda och ökande kriminaliteten. Enligt tillgänglig statistik uppges 40 procent av brottsligheten utgöras av brott riktade mot andra människors person och hälsa. Utpressning är mycket vanligt förekommande. Det förekommer att officerare låter värnpliktiga utföra arbeten åt privatpersoner mot betalning. Den 18 augusti 2006 hittades den 24-årige värnpliktige Andrej Rudenko medvetslös och svårt skadad intill en landsväg i Tjita i ryska Fjärran Östern. Rudenko låg i koma under nästan två veckor, miste synen på ena ögat och tvingades amputera ett ben. Enligt uppgift från Rudenkos advokat hade han hyrts ut av sitt befäl för 35 000 rubel (cirka 9 500 kronor) till en lokal affärsman, som under ett par månaders tid låtit honom bo i ett garage och utföra olika arbeten. En förundersökning har inletts mot Rudenkos överordnade.

Under 2004 infördes för första gången möjligheten för inkallade att söka alternativ tjänstgöring. Om alternativ tjänst beviljas är den längre än vanlig värnpliktstjänstgöring. På grund av detta, de förhållanden som råder på de avlägsna platserna för tjänstgöringen och de administrativa hinder som omger sökandet, har alternativtjänstgöringen aldrig kommit att betraktas som ett reellt alternativ.

4. Dödsstraff

Dödsstraff får enligt artikel 20 punkt 2 i den ryska författningen – "fram till dess avskaffande" – endast förekomma i särskilt lagstadgade fall som gäller exceptionellt grova brott mot person. Författningen föreskriver vidare att den tilltalade i dessa fall har rätt att få sin sak prövad av jury. Jurysystemet har införts successivt och finns nu i samtliga Rysslands 88 delrepubliker och regioner med undantag för Tjetjenien. I Tjetjenien skall juryrättegångar införas 2010.

Ett av villkoren för Rysslands inträde i Europarådet var att landet förpliktade sig att i lag införa ett moratorium på verkställande av dödsstraff. Fortfarande saknas dock en sådan lag. I ett läge då kriminaliteten och risken för terrorism uppfattas som ett stort och växande samhällsproblem har det visat sig svårt att vinna stöd för ett sådant förslag i det ryska parlamentet. Tvärtom finns i parlamentet grupperingar som sagt sig aktivt komma att motarbeta en sådant lagförslag. Under 2005 uttalade sig också bl.a. biträdande riksåklagaren för att återinföra dödsstraffet för terrorister. I opinionsundersökningar säger sig en klar majoritet – cirka 65 procent av befolkningen – vara emot ett avskaffande av dödsstraffet. Trenden förefaller dock vara att andelen förespråkare av dödsstraffet sakta men säkert minskar.

Sedan augusti 1996, efter ett ställningstagande av president Jeltsin, råder i praktiken moratorium på avrättningar i Ryssland. Med hänvisning till den tilltalades rätt att i mål där dödsstraff kan komma ifråga få sin sak prövad av jury, beslutade den ryska författningsdomstolen i februari 1999 att förbjuda utdömande av dödsstraff i Ryssland - fram till dess att ett jurysystem har införts i hela landet. Rättsverkan av detta utlåtande är dock i praktiken tidsbegränsad, eftersom jurysystemet – som framgått ovan – inom något år kommer att finnas på plats i alla delar av landet.

Oaktat detta innebär medlemskapet i Europarådet och ratificeringen av Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna en folkrättslig förpliktelse för Ryssland att inte på nytt börja tillämpa dödsstraffet. I november 2000 undertecknade Ryssland Europarådsdeklarationen "För ett europeiskt område fritt från dödsstraff". Krav på dödsstraff restes under rättegången mot Nurpasji Kulajev, den ende överlevande gärningsmannen från gisslandramat i Beslan. Kulajev dömdes dock till livstids fängelse i maj 2006.

President Putin har offentligt uttalat att han är emot ett återupptagande av dödsstraffet och att han avser att upprätthålla det gällande moratoriet. Det kan dock komma att dröja något innan Ryssland i lag helt avskaffar dödsstraffet och ratificerar t.ex. protokoll 6 till Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna om avskaffande av dödsstraffet.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

Uppgifter förekommer om **godtyckliga frihetsberövanden** och ofrivilliga försvinnanden, främst i Tjetjenien (se ovan under avsnitt 3), där det även förekommer uppgifter om ett system av inofficiella fängelser.

Romer och personer från främst Kaukasien och Centralasien förefaller mer utsatta än den etniskt ryska allmänheten för bl.a. ID-kontroller som ibland leder till frihetsberövande.

En ny straffprocesslag infördes successivt fram till 2004 och har inneburit ett antal viktiga förändringar avsedda att stärka rättssäkerheten för den enskilde. Så har exempelvis befogenheten att besluta om häktning och husrannsakan förts över från åklagarna till domstolarna. Lagen föreskriver vidare att den misstänkte skall ha rätt till advokat inom ett dygn från gripandet. Begränsningar har införts beträffande häktningsgrunder och hur lång häktningstiden får vara. Häktningstiderna är dock fortfarande ofta mycket långa – det finns fall där personer har suttit häktade i flera år i väntan på att få sin sak prövad i domstol.

I Sovjetunionen existerade omfattande inrikes och utrikes reserestriktioner. Det krävdes bl.a. särskilt tillstånd (s.k. *propiska*) för att byta hemvist inom landets gränser. I december 1993 fick Ryssland sin nu gällande författning, där artikel 27 uttryckligen föreskriver att alla personer som vistas lagligt i Ryssland har rätt till rörelsefrihet och att fritt välja bostads- och vistelseplats i landet. Bestämmelsen preciseras i federal lagstiftning, av vilken det följer att endast ett krav på registrering av bostads- och vistelseplats numera återstår. Registreringsprocessen är enligt gällande regler rent formell och lämnar inget utrymme för bedömningar från myndigheternas sida. Med andra ord får myndigheterna inte neka att registrera en person som kan uppvisa erforderliga dokument.

Kraven på vilka dokument som krävs för registrering av bostadsplats varierar dock mellan olika delar av landet. I vissa regioner, bland annat i Moskvas stad, krävs enligt regionala eller lokala regler en lång rad dokument. För många personer är det svårt att få nödvändiga handlingar. Av detta och andra skäl kan det därför hävdas att det i praktiken på flera håll i Ryssland fortfarande existerar inskränkningar i människors rätt att välja hemvist.

Tidigare gällde att en person som tillfälligt vistades på annan ort än sin bostadsort i mer än tio dagar var skyldig att inom tre arbetsdagar efter ankomst ansöka om registrering av *vistelseplats*. Denna regel har dock ändrats och det är nu tillåtet för ryska medborgare att vistas upp till 90 dagar på annan plats än bostadsorten utan registrering av vistelseplats.

Enligt lagstiftningen medför inte registrering av bostads- respektive vistelseplats i sig några särskilda rättigheter för individen. Avsaknad av registrering utgör på motsvarande sätt inte grund för att vägra individen några av de fri- och rättigheter som föreskrivs i konstitutionen eller i federal och regional lagstiftning. Enligt regelverket finns inte heller några formella skillnader i rättigheter mellan permanent och tillfälligt registrerade personer. Verkligheten är dock ofta en annan. Sålunda förekommer uppgifter om att det till exempel i Moskva krävs registrering som permanent bosatt för att till fullo komma i åtnjutande av bl.a. fri sjukvård. Det finns också rapporter om att skolor i Moskva skall ha krävt intyg om permanent bosättning för att ge barn möjlighet till skolgång. De strikta registreringsbestämmelserna gäller såväl ryska som utländska medborgare, vilket bl.a. innebär att flyktingar och andra utsatta grupper drabbas. Systemet i Moskva och på andra håll har kritiserats av ryska federala myndigheter, inklusive av Riksåklagarämbetet, men kritiken har ännu inte lett till några märkbara förbättringar. Flera miljoner människor uppskattas vistas illegalt i Ryssland.

Att få pass för utrikesresor kan ta lång tid i Ryssland och förutsätter i vissa fall inblandning av en lång rad myndigheter. Den genomsnittliga

handläggningstiden är tre månader och det är allmänt känt att korruption inte är ovanlig i detta sammanhang.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Ryssland bär på ett tungt historiskt arv av maktmissbruk, godtycklig myndighetsutövning, svagt eller obefintligt rättighetsskydd för den enskilde samt små eller inga möjligheter för den enskilde att få rätt mot staten. Det är därför inte förvånande att uppbyggandet av rättsstaten i Ryssland går långsamt och är en mödosam process.

Ett tämligen ambitiöst arbete pågår för att **modernisera lagstiftning och förvaltning**. Ny förvaltnings- och domstolslagstiftning har antagits och diskussioner pågår om att göra det möjligt för den enskilde att få förvaltningsbeslut prövade i särskild domstol. En omfattande förvaltningsreform pågår men har ännu inte lett till några påtagliga förbättringar. Inom Justitieministeriet pågår en översyn av rysk lagstiftning ur ett MR-perspektiv. Riksåklagarämbetet inrättade 2006 en särskild MR-enhet.

I dagsläget präglas den ryska förvaltningen fortfarande i stor utsträckning av ineffektivitet, godtycklig rättstillämpning och korruption – ofta som resultat av otympliga organisationer, oklara eller motstridiga föreskrifter, låga löner, dåliga arbetsförhållanden och bristande utbildning. Många befattningshavare förefaller leva kvar i gammalt sovjetiskt tänkande, enligt vilket makten står över lagen och allt som inte är uttryckligen tillåtet är förbjudet. Den rättssökande allmänheten har ofta svårt att utan stora besvär hitta rätt i den omfattande ryska byråkratin och få en snabb och effektiv handläggning av sin sak. Möjligheterna till insyn är som regel mycket begränsade.

År 2005 registrerades totalt 5 700 fall av missbruk av tjänsteställning, varav 2 400 fall – enligt riksåklagare Jurij Tjajka - begicks av polis och andra anställda vid Inrikesministeriet. Detta är att jämföra med att 68 av det totala antalet registrerade fall begicks av tulltjänstemän, åtta av åklagare och sex av FSB-officerare.

Dessa strukturella svagheter präglar även det ryska **domstolsväsendet**. Trots att domstolsväsendet tillförts ytterligare resurser förblir domarna en förhållandevis lågavlönad yrkeskategori och måste ofta arbeta under besvärliga materiella förhållanden, med hög arbetsbelastning och i lokaler i stort behov av upprustning. Detta gör domarna till en utsatt grupp för otillbörlig yttre påverkan.

Domstolarna tycks därtill ej sällan stå kvar i ett beroendeförhållande till den verkställande makten. Detta gäller inte minst domstolarnas relation till åklagarna, som tidigare – men formellt inte längre – hade att utöva tillsyn över

det ryska rättsväsendet inklusive domstolarna. Enligt organisationen *Moscow Helsinki Group* kännetecknas de ryska domstolarna fortfarande av en, för ett modernt rättssamhälle, anmärkningsvärt hög andel fällande domar i brottmål, så mycket som 98-99 procent under de senaste åren. Jurysystemets införande (se ovan under avsnitt 4) har bidragit till att minska andelen fällande domar. Över 40 procent av de domar som avkunnas i juryrättegångar ändras dock senare i högre instans. I maj 2005 fastslog Rysslands författningsdomstol att personer som frikänts i brottmål kan bli föremål för förnyad rättegång. Sammantaget väcker detta frågan om den dömande maktens oberoende ställning i faktisk mening i förhållande till övriga maktorgan i Ryssland, och därmed om den enskildes möjlighet att över huvud taget få en fri och oberoende prövning av sin sak i rysk domstol.

Ett exempel på kvardröjande reflexer och attityder från Rysslands förflutna är den "spionmani" som bland annat tagit sig uttryck i ett antal mycket uppmärksammade och utdragna rättsprocesser mot ryska medborgare för påstått spioneri. Gemensamt för dessa fall är bland annat att de åtalade och deras advokater inte har fått ta del av hela utredningsmaterialet och att domstolarna istället för att avkunna frikännande domar på grund av bristande bevisning har återförvisat utredningen till åklagaren för "förnyad utredning", varvid den åtalade under hela perioden hållits kvar i häkte.

Under senare år har ett tiotal ryska forskare åtalats och fängslats för spioneri. Forskarna påstås ha överlämnat hemliga uppgifter till utländska underrättelsetjänster, medan de själva hävdar att de bedrivit ett helt öppet forskningssamarbete med utländska kolleger och uteslutande använt sig av öppna informationskällor.

Till de mest uppmärksammade fallen hör forskarna Igor Sutiagin och Valentin Danilov. Sutiagin greps 1999 anklagad för att ha lämnat ut hemliga uppgifter om Rysslands kärnvapen. Efter fem år i häkte dömdes han i april 2004 till 15 års fängelse, vilket är den hårdaste domen för spioneri sedan sovjettiden. Danilov arresterades i början av 2001 anklagad för att bl.a. ha sålt hemliga uppgifter till Kina. Han befanns skyldig till spioneri och dömdes i november 2004 till 14 års fängelse. Efter överklagande till Högsta domstolen fastställdes straffet till 13 år. Såväl Sutiagin som Danilov har vänt sig till Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna.

I september 2005 arresterades åter Michail Trepasjkin, en före detta överste i säkerhetstjänsten FSB, som försökt utreda ryktena om eventuell myndighetsinblandning i bombdåden mot ett antal bostadshus i Ryssland 1999. Enligt officiella uppgifter utfördes hussprängningarna av tjetjener. Trepasjkin dömdes i maj 2004 till fyra års fängelse för olaga vapeninnehav och röjande av

statshemligheter. I augusti 2005 frigavs han villkorligt, men efter att en domstol underkänt frigivandet frihetsberövades han åter.

Den 23 mars 2006 meddelade säkerhetstjänsten FSB att åtal väckts mot kemisten Oleg Korobejnitjev, verksam vid ett forskningsinstitut i Novosibirsk. Korobejnitjev har i sitt arbete kontakt med amerikanska och europeiska forskningsinstitut och misstänks för att ha avslöjat hemlig information. Inga ytterligare uppgifter har offentliggjorts i målet, som är hemligstämplat. Oskar Kajbysjev, f.d. direktör för ett forskningsinstitut i Ufa, åtalades för att bl.a. ha sålt teknologi som kan användas för militära ändamål till Sydkorea. Han dömdes den 8 augusti 2006 till sex års villkorligt straff. Kajbysjev har avstängts från sin post som direktör för en period på tre år och ålagts att betala skadestånd till det forskningsinstitut där han varit verksam.

Dessa och liknande fall har bidragit till att rikta uppmärksamheten mot de ryska säkerhetsorganens roll och agerande i dagens Ryssland. I jämförelse med situationen under 1990-talet är det tydligt att säkerhetsorganen har stärkt sitt inflytande i det ryska samhället under de senaste åren. I maj 2006 meddelade vice chefen för säkerhetstjänsten FSB Jurij Gorbunov att hans myndighet avsåg att fortsätta åtala vetenskapsmän som misstänktes för att avslöja hemliga uppgifter. Han utlovade samtidigt att FSB skulle offentliggöra mer information i samband med sådana utredningar.

De mest uppmärksammade rättsprocesserna i Ryssland under 2004-06 rör oljebolaget Yukos och dess huvudägare Michail Chodorkovskij. I slutet av 2004 fälldes bolaget i det skattemål där staten krävt miljardbelopp i obetalda skatter från tidigare år. Som ett resultat av domstolsutslaget såldes Yukos största produktionsbolag Yuganskneftegaz på exekutiv auktion under delvis oklara omständigheter och kontrolleras nu av det statliga oljebolaget Rosneft. Under 2005 avkunnades också domarna i den parallella brottmålsprocessen mot Chodorkovskij och andra personer i ledningen för Yukos. Chodorkovskij dömdes i första instans till 9 års fängelse, vilket efter överklagande fastställdes till 8 år. Ryska och utländska bedömare menar att processerna delvis är politiskt motiverade – Chodorkovskij lämnade bl.a. finansiellt stöd till oppositionen – och att Yukos-affären är ett exempel på selektiv rättstillämpning och på domstolarnas bristande självständighet i förhållande till den exekutiva makten.

Efter avslutandet av brottmålsprocessen mot Chodorkovskij har myndigheterna vidtagit rättsliga åtgärder mot flera av hans försvarsadvokater. Under 2006 har *Open Russia*, en enskild organisation som finansierats av Chodorkovskij, tvingats stänga efter det att organisationens konton frysts i samband med fortsatt utredning av Yukos och individer kopplade till företaget.

Bristerna i det ryska domstolsväsendet torde vara en bidragande orsak till att allt fler ryska medborgare vänder sig till Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg. De första enstaka fallen prövades av domstolen 2002. I flertalet av de fall som avgjorts av domstolen har Ryssland befunnits bryta mot Europakonventionen. Vanligast förekommande är kränkningar av artikel 6 (rätten till rättvis domstolsprövning). Det återstår att se hur Ryssland kommer att verkställa domsluten och vilka förändringar som Europadomstolens avgöranden kommer att leda till för MR-situationen i Ryssland. I flera ärenden har domstolen under lång tid och utan framgång efterfrågat information om verkställigheten. Ryssland har angivit komplicerade interna beredningsstrukturer som ett av skälen till att verkställandet av domstolens domar drar ut på tiden.

Enligt ett system som infördes 2002 sker tillsättningen av ryska domare i ett särskilt kollegium bestående av 29 medlemmar. Av dessa är 18 domare som väljs vart fjärde år av den ryska domarkongressen. Tio är offentliga personer som utses av Federationsrådet (parlamentets överhus) och en medlem utses av presidenten. Kollegiet är den enda institutionen i landet som har rätt att avsätta domare, utfärda disciplinära straff och medge att domare ställs inför rätta. Enligt ett lagförslag från 2004 skall antalet kollegiemedlemmar minskas till 21 personer. De medlemmar som är professionella domare skall nomineras av presidenten, medan de offentliga personerna skall nomineras av Federationsrådets talman. Samtliga nominerade kandidater skall därefter godkännas av Federationsrådet. Presidenten behåller därutöver rätten att utse en egen representant. Enligt lagförslaget skall presidenten också få rätt att med kollegiets och Federationsrådets godkännande avsätta domare. Förslaget skulle, om det genomförs, kraftigt öka presidentens kontroll över tillsättning och avsättning av domare i Ryssland.

Administration och finansiering av de ryska domstolarna hanteras av Högsta domstolens domaravdelning, vars chef utses av ordföranden i Högsta domstolen. Enligt lagförslaget skall även rätten att tillsätta domaravdelningens chef tillfalla presidenten, som därigenom skulle få ett större inflytande också över finansieringen av domstolsväsendet.

Den generella straffbarhetsåldern i Ryssland är 16 år. För vissa allvarigare brott gäller dock en lägre gräns på 14 år. I rysk lagstiftning uppställs ingen principiell skillnad mellan mäns och kvinnors tillgång till rättsväsendet. I praktiken förefaller dock många kvinnor avstå från att anmäla t.ex. våld i hemmet och sexualbrott.

Enligt artikel 103 i den ryska författningen skall Statsduman utse en ombudsman för mänskliga rättigheter vars befogenheter fastställs i en särskild lag. Ämbetet innehas sedan februari 2004 av Vladimir Lukin, före detta rysk

ambassadör i USA och liberal parlamentariker. Ombudsmannaämbetet åtnjuter en betydande respekt i det ryska samhället. Utöver att väcka debatt och fästa uppmärksamheten på missförhållanden inom olika områden är dock möjligheterna att i praktiken agera i enskilda fall begränsade. Enligt den senaste rapporten, som publicerades i februari 2006, skedde under 2005 inga stora förändringar i det generellt sett dåliga läget för mänskliga rättigheter i Ryssland. Hälften av de omkring 40 000 årliga klagomål som inkommer till ombudsmannen avser ekonomiska och sociala frågor. En tredjedel handlar om de rättsvårdande myndigheternas agerande. Klagomålen i denna del gäller i synnerhet polisvåld och kritik mot domstolarna. Hänvändelser om situationen för medier, främst på regional nivå, är också vanligt förekommande.

Förutom ombudsmannen för mänskliga rättigheter finns ett särskilt råd för mänskliga rättigheter (Rådet för utveckling av det civila samhällets institutioner och mänskliga rättigheter). Rådet, som tidigare kallades kommissionen för mänskliga rättigheter, sorterar under presidentämbetet och leds sedan sommaren 2002 av den kända f.d. ministern och politikern Ella Pamfilova. Bland övriga ledamöter i rådet finns jurister, kulturpersonligheter, företrädare för organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter, journalister och statstjänstemän. Rådets uppgift är inte i första hand att agera i enskilda ärenden. Rollen är främst konsultativ, och i denna egenskap lämnar rådet bland annat synpunkter på lagförslag.

Därtill finns regionala ombudsmän för mänskliga rättigheter i omkring 30 av Rysslands 89 regioner, bl.a. i Tjetjenien. Enligt delrepublikens konstitution skall ombudsmannen utses av det regionala parlamentet. I februari 2006 valdes Nurdy Nuchadzjiev enhälligt till regional MR-ombudsman i Tjetjenien.

Den s.k. **Medborgarkammaren**, som skapades 2004 på förslag av president Putin i syfte att fungera som en kanal mellan allmänheten och de ryska myndigheterna, inledde sin verksamhet under 2006. Medborgarkammaren har rätt att uttala sig i centrala inrikespolitiska frågor, granska lagförslag, bedriva utredningar och utfärda icke-bindande rekommendationer. Dess roll är endast konsultativ. Kritiker har menat att Medborgarkammarens roll är att stärka enskilda organisationer som uppfattas som lojala mot Kreml, medan kritiska oberoende organisationer lämnas utanför. Flera av dem, däribland *Memorial*, har avstått från att nominera kandidater till kammaren.

7. Straffrihet

I Ryssland finns all den centrala straffrättsliga och straffprocessuella lagstiftning som torde krävas för att garantera att brottsliga gärningar efter prövning i domstol leder till adekvat påföljd för gärningsmannen i de fall brott kan styrkas. I praktiken förefaller dock straffrihet råda för vissa kategorier i det ryska samhället, om än i varierande utsträckning. Exempel på detta föreligger

beträffande gärningar begångna av företrädare för rättsvårdande myndigheter, vilket i sin tur undergräver allmänhetens förtroende för dessa och bidrar till att ytterligare urholka respekten för lag och rätt i Ryssland.

Som framgått ovan finns otaliga och trovärdiga rapporter om brutalitet och misshandel från polisens sida, ofta i syfte att framtvinga ett erkännande av påstådda brottsliga gärningar. Likaså finns det trovärdiga uppgifter om misshandel av de intagna i Rysslands häkten och fängelser. Det tycks vara sällan som dessa fall av misshandel leder till utredning, och än mer sällsynta är fällande domar (se dock avsnitt 3 ovan). Opinionsundersökningar visar att över 70 procent av den ryska allmänheten misstror polisen. I den situation som råder kan det antas att mörkertalet är betydande. Sannolikt väljer de flesta att inte ens anmäla fall av polismisshandel, antingen då detta anses utsiktslöst eller av rädsla för repressalier från polisens sida.

Till de brottstyper som sällan beivras och bestraffas hör också mutbrott och annan ekonomisk kriminalitet. Antalet fällande domar för sådana brott, som inte sällan involverar företrädare för staten, är lågt i förhållande till korrup-tionens utbredning i det ryska samhället.

Inom Rysslands väpnade styrkor finns, som framgått ovan, ett institutionaliserat system av pennalism. Även för dessa gärningar tycks i praktiken ofta råda strafffrihet, vilket bidrar till att värnpliktiga i många fall försöker undgå tjänstgöring.

Från konflikten i Tjetjenien finns en mängd trovärdiga rapporter, bl.a. utförlig dokumentation av *Human Rights Watch*, *Memorial* och andra enskilda organisationer, om övergrepp utförda av både de federala förbanden och de tjetjenska väpnade grupperingarna. Under de år som den s.k. andra Tjetjenien-konflikten har pågått har endast ett fåtal av de rapporterade fallen om övergrepp lett till utredning och åtal. En av orsakerna bedöms vara den allt mer begränsade medierapporteringen om regionen. I praktiken råder därför i dagsläget en situation av strafffrihet i Tjetjenien. Detta bidrar i sin tur till att ytterligare undergräva förtroendet för såväl de ryska federala myndigheterna som den regionala tjetjenska administrationen och till att bevara en grogrund för laglöshet och kriminalitet, extremism och terrorism i republiken. Strafffriheten bidrar därmed till att hålla konflikten vid liv.

Ett uppmärksammat fall under de senaste åren har gällt rättegången mot kapten Eduard Ulman och tre andra militärer, som åtalats för att i januari 2002 ha öppnat eld mot en bil med sex civila i Tjetjenien. Enligt utredningen avled en av passagerarna omedelbart. För att undanröja vittnena skall Ulman och de medåtalade ha avrättat de fem övriga passagerarna, inklusive en kvinna och ett barn, och bränt samtliga kroppar. I maj 2005 frikändes de åtalade av en jury i

en militärdomstol i norra Kaukasien. Frikännandet väckte mycket starka reaktioner såväl i Ryssland som internationellt. Efter överklagande ogiltigförklarades frikännandet av Högsta domstolen. Den 6 april 2006 slog den ryska författningsdomstolen fast att allvarliga brott som begåtts i Tjetjenien kan prövas utan jury. Fallet Ulman, som ännu inte är avgjort, har av såväl ryska som utländska bedömare setts som ett tragiskt och betecknande exempel på oförmågan hos ryska rättsvårdande myndigheter att på ett effektivt och trovärdigt sätt lagföra dem som gjort sig skyldiga till övergrepp mot civilbefolkningen under konflikten i Tjetjenien.

I mars 2005 hölls första gången på plats i Tjetjenien en rättegång mot en medlem av de federala förbanden som stod åtalad för övergrepp mot civilbefolkningen. Den åtalade polismannen, som befanns skyldig till inblandning i ett fall av tortyr och försvinnande, dömdes till elva års fängelse för bl.a. grov misshandel och tjänstefel.

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Såväl yttrande- som mediefriheten är författningsskyddad i Ryssland. Yttrandefriheten respekteras i stort sett, medan mediefriheten respekteras mer selektivt.

Något förenklat gäller att medier med stort inflytande över opinionsbildningen – i första hand rikstäckande TV – ägs eller kontrolleras av staten eller andra offentliga intressen. 99 procent av alla ryska hushåll har tillgång till den delvis statliga TV-kanalen Kanal 1 och den helstatliga kanalen Rossija. 40 procent av hushållen har tillgång till kanalen NTV som ägs av det statskontrollerade gasmonopolet Gazprom. I regionerna har guvernörerna ofta stort inflytande över det regionala TV-utbudet.

I juli 2005 köpte den Kreml närstående stålkoncernen Severstal 70 procent av aktierna i TV-kanalen Ren-TV, Rysslands sjätte största kanal som når 97 miljoner tittare över hela landet. Ren-TV betraktades allmänt som den sista oberoende rikstäckande TV-kanalen.

I medier som ägs eller kontrolleras av det offentliga är tonläget officiöst och stramt. Nyhetsbevakningen är inriktad på att redovisa och informera om stats- respektive regionledningens förhållanden och beslut samt att bedriva aktiv opinionsbildning till stöd för dessas politiska initiativ och kampanjer. Kritisk granskning av presidenten förekommer aldrig i offentligägda/-kontrollerade medier. Regeringen, parlamentet och andra federala, statliga intressen kan utsättas för kritik. Det sker främst efter det att presidenten offentligt kritiserat regeringen eller någon enskild minister eller regional ledare, varvid TV-kanalerna återger och ibland aktivt understödjer presidentens kritik. Granskande och kritiska reportage om enskilda intressen, företag,

befattningshavare samt regionala och lokala ledare är vanligare, främst när den som granskas är föremål för en officiellt sanktionerad kampanj.

Medier med begränsat inflytande över opinionsbildningen i landet som helhet – bl.a. tryckta medier samt det stora antalet TV-underhållningskanaler – ägs huvudsakligen av kommersiella intressen. I privatägda medier är tonläget informellt och fritt. Tidnings- och tidskriftsutbudet är mycket brett och skiftande. Dagspressen är ofta fylld av kritiska, granskande artiklar om offentliga intressen, myndigheter, enskilda makthavare osv. I många tryckta medier är kritik mot presidenten vanligt förekommande. Dagstidningar läses dock regelbundet av endast 5-10 procent av hushållen. Privatägda medier kontrolleras som regel av stora företagsgrupper som förefaller se sitt ägande i medier som en kvasipolitisk snarare än en ekonomisk investering. Större, oberoende medieföretag är ännu få och att driva massmedieföretag är med få undantag fortfarande en tämligen olönsam verksamhet.

Som framgår skapar massmediernas beroendeförhållande till antingen offentliga eller privata intressen ett ganska begränsat utrymme för oberoende, kritisk granskning. Detta gäller i synnerhet i politiskt eller ekonomiskt känsliga frågor samt skeendet inför och under valkampanjer på federal, regional och lokal nivå. Det förekommer fall där journalister som uttalat sig kritiskt om makthavare har åtalats för förtal.

Det är påfallande hur de större statskontrollerade TV-kanalernas nyhetssändningar alltmer har kommit att kännetecknas av en okritisk, närmast underdånig inställning till president Putin och hans politik. Ryska bedömare talar om framväxten av en personkult kring presidenten. Det Kreml och regeringen närstående partiet Enade Ryssland ges en medietäckning som både till utrymme och till sakinhåll skiljer sig påtagligt – till Enade Rysslands fördel – från den uppmärksamhet som ägnas övriga politiska partier. Detsamma gäller på senare tid Ett rättvist Ryssland, ett nytt parti som med Kremls stöd bildats av tre mindre vänsterpartier under ledning av Federationsrådets talman Sergej Mironov.

Mediernas rapportering om gisslandramat i Beslan och andra terrorisdåd på ryskt territorium fortsätter att väcka debatt i Ryssland. Flera befattningshavare, bland andra chefen för den ryska säkerhetstjänsten FSB, har betonat vikten av ansvarsfull rapportering om terrorisdåd och menat att vissa typer av informationsspridning kan spela terroristerna i händerna. TV-stationen ABC:s personal i Ryssland nekades i juli 2005 förlängd ackreditering sedan ABC hade sänt en intervju med den tjetjenske krigsherren och terroristen Sjamil Basajev. I februari 2006 dömdes Stanislav Dmitrijevsikij, ledaren för den Nizjnij Novgorod-baserade MR-organisationen *Russian-Chechen Friendship Society*, för att i organisationens tidning ha publicerat hänvändelser från de tjetjenska ledarna

Aslan Maschadov och Ahmed Zakajev till det ryska folket och EU-parlamentet.

Journalister är en utsatt grupp i det ryska samhället och ej sällan föremål för påtryckningar från inflytelserika intressen. Att vara journalist är ett farligt yrke. Enligt statistik från organisationen *Committee to Protect Journalists* har två journalister dödats under de första tio månaderna av 2006. Ryska enskilda organisationer uppger andra siffror. Enligt ryska journalistförbundet skall 211 journalister ha dödats sedan 1992, varav nio under 2006.

Mest uppmärksamhet har mordet på den undersökande journalisten Anna Politkovskaja väckt. Den 7 oktober 2006 sköts Politkovskaja till döds av okänd gärningsman på väg hem till sin lägenhet i Moskva. Politkovskaja, som framför allt känd för sin kritiska granskning av MR-kränkningar och andra missförhållanden i Tjetjenien, hade tidigare vid flera tillfällen hotats och trakasserats i samband med sin journalistiska verksamhet.

Den 5 maj 2006 frikände en domstol i Moskva två tjetjenska män som åtalats för det uppmärksammade mordet på Paul Klebnikov, chefredaktör för den ryska upplagan av tidskriften *Forbes*. Klebnikov sköts till döds utanför sitt kontor i Moskva i juli 2004. Klebnikovs anhöriga har överklagat frikännandet.

I en rapport från *Committee to Protect Journalists* uppges Ryssland vara världens tredje "most murderous countries for journalists" efter Irak och Algeriet. I organisationen *Reporters Without Borders* pressfrihetsindex hamnade Ryssland 2006 på 147:e plats av 167 länder, ett fall från 138:e plats 2005. Bakom den låga placeringen ligger enligt organisationen i första hand det stora antalet mord på journalister, varav majoriteten aldrig får någon lösning, den bristande mediebevakningen av Tjetjenien och den statliga kontrollen över TV.

Den ryska mediekulturen liksom yrkesstandarden och -etiken hos journalistkåren är relativt outvecklad. Journalistkåren tycks fortfarande känna osäkerhet om sin roll i samhället, i synnerhet vilken relation journalister och massmedier generellt bör ha till statsmakten. I tidningsintervjuer brukar nyhetsjournalister från de statskontrollerade TV-kanalerna Kanal 1 och *Rossija* motivera bristen på kritisk granskning av den högsta statsledningen med att det inte är statliga massmediers uppgift att ifrågasätta hur landets demokratiskt valda ledare sköter sina ämbeten. Ett annat uttryck för osäkerhet i yrkesrollen är journalisternas inställning till censur. Enligt en opinionsundersökning bland ryska journalister säger 41 procent att de skulle välkomna någon form av censur av massmedier. Motsvarande siffra bland allmänheten är hela 71 procent. Ett ganska vanligt fenomen är också att journalister ålägger sig självcensur av ovilja eller rädsla att stöta sig med mäktiga intressen. Ett annat exempel på den ännu bristande yrkesetiken är förekomsten av "köpta" artiklar i ryska tidningar.

Sammantaget väcker detta frågan om vart Ryssland är på väg när det gäller den oberoende opinionsbildningen, demokratin och dess institutioner samt respekten för den demokratiska processen. Det väcker också frågan om vilka förutsättningar som finns för ett civilt samhälle – som inte står i beroendeförhållande till staten – att kunna växa fram i Ryssland.

Internetanvändandet i Ryssland ökar. Omkring 15 procent av befolkningen uppges idag ha tillgång till Internet. I storstäderna är andelen betydligt högre. Sedan 1999 är Internetleverantörerna skyldiga att ha utrustning som vidarebefordrar all kundtrafik till säkerhetstjänsten FSB. För att FSB ska få använda informationen krävs formellt domstolsbeslut.

Föreningsfriheten respekteras i stort sett i Ryska federationen. Såväl den positiva som den negativa föreningsfriheten är garanterad i författningens artikel 30. En särskild lag om samhällsorganisationer existerar sedan 1995. Enligt denna måste ryska organisationer registrera sina namn och stadgar hos Justitieministeriet för att kunna bedriva verksamhet som juridisk person.

Hösten 2005 antog Statsduman ett lagförslag om ett stort antal ändringar i denna och annan lagstiftning om enskilda organisationer. Lagförslaget utsattes omgående för hård kritik såväl i Ryssland som utomlands, vilket ledde till att det under behandlingens gång justerades på vissa punkter. Lagändringarna trädde i kraft i april 2006 och innebär ökad statlig kontroll över allmänna sammanslutningar och icke-kommersiella organisationer. Så har exempelvis rapporteringskravet ökat betydligt, vilket gör att mindre organisationer med begränsade administrativa resurser tvingas lägga ner en stor del av sin tid på rapportering till ryska myndigheter på bekostnad av kärnverksamheten. Ett krav på omregistrering för utländska organisationer som är verksamma i Ryssland har införts. Ett antal utländska organisationer som inte hade ansökt om omregistrering eller vars ansökningar inte färdigbehandlats då tidsfristen löpte ut den 18 oktober 2006 har temporärt tvingats avbryta sin verksamhet.

Ändringar i den ryska lagstiftningen om extremistisk verksamhet trädde i kraft den 29 juli 2006 (se nedan under avsnitt 16). Lagändringarna uppges i första hand vara avsedda att motverka rasistiskt motiverat våld, men många MR-organisationer har uttryckt oro för att den nya och bredare definition av extremistisk verksamhet som den nya lagen innehåller innebär en risk för att den kan användas för att begränsa yttrande- och föreningsfriheten.

I ett uppmärksammat fall fattade en regional domstol i Nizjnij Novgorod den 13 oktober 2006 beslut om att stänga MR-organisationen *Russian-Chechen Friendship Society*. Ledaren för organisationen, Stanislav Dmitrijevsjkij, dömdes i februari 2006 för extremistisk verksamhet efter att i organisationens tidning ha

publicerat hänvändelser från Aslan Maschadov och Ahmed Zakajev till det ryska folket och Europaparlamentet. Beslutet om stängning av organisationen fattades på grundval av den nya extremismlagstiftningen, som stadgar att en organisation, vars ledare dömts för extremistisk verksamhet, kan stängas om inte organisationens medlemmar tar tydligt avstånd från sin ledare inom ett visst antal dagar.

Församlingsfriheten respekteras generellt sett. Demonstrationer kräver tillstånd av lokala myndigheter. Det förekommer att demonstrationer nekas tillstånd, ofta med hänvisning till att säkerheten ej kan garanteras (se t.ex. nedan under avsnitt 17).

Religionsfriheten är garanterad i författningens artikel 28. Den rysk-ortodoxa kyrkan bibehåller en stark ställning i landet, inklusive genom ett nära och gott förhållande till statsmakten. Av många ryssar torde den rysk-ortodoxa kyrkan i praktiken uppfattas som Rysslands statsreligion, även om den inte är någon statskyrka i formell mening. Trots detta uppvisar Ryssland en betydande pluralism ifråga om olika trosinriktningar. Islam finns fast etablerad sedan hundratals år på flera håll i Ryssland och till landets s.k. "traditionella" trosinriktningar räknas även judendomen och buddhismen.

1997 trädde en ny lag om religiösa sammanslutningar i kraft. Lagen uppfattas allmänt som en skärpning jämfört med den tidigare lagen från 1990. I praktiken innebär den nya lagen inskränkningar i möjligheterna för religioner utan traditionell förankring i Ryssland att etablera sig och verka i landet. En av de främsta tillskyndarna av den nya lagen var den rysk-ortodoxa kyrkan, som även i andra sammanhang har visat tecken på oro för konkurrens från utländska samfund. Från regerings- och parlamentshåll motiverades den skärpta lagstiftningen med att Ryssland måste skydda sig mot utländska "sektor" som utnyttjar människors andliga trångmål i tider av ekonomisk och social kris.

Erfarenheterna under de år som lagen nu har varit i kraft visar att myndigheterna på federal nivå har tillämpat dess bestämmelser i tämligen liberal anda. En central roll har Justitieministeriet, hos vilket nya samfund måste erhålla registrering som "religiös organisation" för att kunna verka fullt ut i Ryssland. På regional nivå finns dock exempel från flera håll i Ryssland där nya samfund har drabbats av problem vid registreringsförfarandet eller i vissa fall rena trakasserier från de regionala och lokala myndigheternas sida.

Två av de mest uppmärksammade fallen rör Frälsningsarmén och Jehovas vittnen. Båda samfunden har erhållit vederbörlig registrering hos det federala Justitieministeriet som "religiös organisation" men har trots detta drabbats av problem med myndigheterna på regional nivå. Främst har dessa problem uppstått i Moskva. Bl.a. har den regionala åklagarmyndigheten visat ett

påtagligt och, som det uppfattas, omotiverat intresse för Jehovas vittnen och dess verksamhet.

Under sommaren 2004 beslutade Moskvas stadsdomstol att upprätthålla ett beslut att förbjuda Jehovas vittnen att utöva religiösa aktiviteter. Domstolarna lutade sig mot en bestämmelse som gör det möjligt att förbjuda religiösa grupper som anses uppmana till intolerans och hat. Enligt åklagarsidan ägnade sig Jehovas vittnen åt att bl.a. splittra familjer och riskera anhängarnas hälsa genom att förbjuda viss medicinsk behandling. Fallet, som pågått i sex år inför myndigheterna i Moskva, är anhängiggjort i Europadomstolen i Strasbourg. Under 2005 restes krav på förbud av Jehovas vittnen också i Jekaterinburg och Saransk, bl.a. av den rysk-ortodoxa kyrkan och den Kreml närstående ungdomsrörelsen "Nasji". I april 2006 avbröt polis ett bönemöte i Moskva och grep 14 av deltagarna. Det finns omkring 10 000 Jehovas vittnen i Moskva och 133 000 i hela Ryssland enligt samfundets egna uppgifter.

Frälsningsarmén registrerades i Ryssland 1992 men vägrades omregistrering efter att den nya lagen om religiösa sammanslutningar trätt i kraft. Frälsningsarmén överklagade beslutet till Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna, som i oktober 2006 slog fast att Ryssland brutit mot Europakonventionens artiklar 9 (om religionsfrihet) och 11 (om mötes- och föreningsfrihet).

Ett annat mycket uppmärksammat fall, som dock är av en delvis annan karaktär, gäller den romersk-katolska kyrkan. Detta samfund har verkat i Ryssland under lång tid, och katolicismen kan därmed knappast räknas som en religion utan traditionell förankring i landet. Under 2002 tvingades dock en biskop och ytterligare fyra präster lämna Ryssland, sedan de antingen fått sina viseringar annullerade eller nekats förnyad visering. I inget av fallen lämnades någon förklaring till åtgärderna från ryska myndigheters sida. Det är välkänt att den rysk-ortodoxa kyrkan uppfattar den romersk-katolska kyrkans aktiva verksamhet i Ryssland som ett hot mot den rysk-ortodoxa kyrkans egen ställning. Under 2003-2006 tycks den romersk-katolska kyrkan inte ha drabbats av denna typ av problem i samma utsträckning.

Den rysk-ortodoxa kyrkan figurerade i en uppmärksammat rättsprocess under 2005. För två år sedan visade Sacharovmuseet i Moskva en konstutställning med kontroversiella religiösa motiv. Syftet med utställningen var enligt museet att väcka tankar om religionens roll i dagens värld. Ett par dagar efter vernissagen vandaliserades utställningen av ett tiotal ungdomar anförda av en känd rysk-ortodox präst. Vandalerna anklagades för skadegörelse men målet lades ned efter att rysk-ortodoxa kyrkan och flera dumaledamöter ingripit till deras försvar. Istället väcktes åtal mot museets direktör och vicedirektör. En domstol i Moskva dömde de två i mars 2005 till böter för religiös och etnisk

hets. Domen, som väckt frågetecken om bl.a. yttrandefriheten i Ryssland, har överklagats.

Representanter för den rysk-ortodoxa kyrkan har vid flera tillfällen under de senaste åren uttalat sig om de mänskliga rättigheterna. I april 2006 gick metropoliten Kirill till attack mot vad han uppfattade som "moralisk relativism" i det ryska samhället. Metropoliten menade att den rysk-ortodoxa kyrkan inte kan acceptera företeelser som abort, homosexualitet eller dödshjälp, även om de framställs som mänskliga rättigheter.

Enligt judiska företrädare har situationen för judar i Ryssland förbättrats avsevärt sedan sovjettiden. Det judiska livet är välorganiserat och utvecklas i frihet över hela Ryssland. Idag finns ingen statlig antisemitism eller några systematiska påtryckningar på judar från myndighetshåll. Det förekommer dock att enskilda politiker och tjänstemän uttrycker antisemitiska åsikter. Exempelvis skrev 19 dumaledamöter i januari 2005 under ett öppet brev där de krävde att de judiska organisationerna i Ryssland skulle förbjudas. Såväl den ryska statsledningen som parlamentet tog omgående bestämt avstånd från brevet. Åklagarmyndigheterna har dock meddelat att någon förundersökning inte kommer att inledas mot författarna av detta och ett liknande brev.

Vidare finns tecken på att antisemitismen bland den ryska allmänheten åter har ökat under de senaste åren, som en del av den allmänt ökande främlingsfientligheten i samhället. Det finns också fortsatta uppgifter om brott med antisemitiska motiv. Bland annat förekommer vandalism mot synagogor och judiska kyrkogårdar. Antisemitisk litteratur säljs öppet på många håll. Fysiska hatbrott mot judar är ovanliga men förekommer. Den 11 januari 2006 tog sig den 20-årige Aleksandr Koptsev in i en av Moskvas synagogor och knivhögg nio personer. Vid en husundersökning i Koptsevs hem fann polisen bl.a. ammunition och antisemitisk litteratur. Koptsev dömdes i mars 2006 till 13 års fängelse och psykiatrisk vård. Domen överklagades till Högsta domstolen och skärptes i september 2006 till 16 år.

De ryska myndigheterna gör lite för att motverka antisemitismen och främlingsfientligheten bland den ryska allmänheten. President Putin har visserligen vid upprepade tillfällen under de senaste åren tydligt uttalat sig mot yttringar av antisemitism, religiös intolerans och främlingsfientlighet. Senast den 25 oktober 2006 sade sig presidenten i en direktsänd frågestund i TV vara bedrövad över yttringar av fascism i Ryssland. Dessa och liknande uttalanden har dock inte lett till särskilt många konkreta åtgärder för att motverka främlingsfientligheten i samhället (se vidare nedan under avsnitt 16).

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Sedan 1993 har det i Ryssland hållits allmänna och i princip fria val till såväl det ryska parlamentets underhus, Statsduman (1993, 1995, 1999,

2003), som till den ryska presidentposten (1996, 2000, 2004). Dock har kritik framkommit från internationella valobservatörer, främst avseende valkampanjernas genomförande, se nedan. Ledamöter i de regionala lagstiftande församlingarna i Rysslands 88 republiker och regioner innehar sina ämbeten som resultat av regionala val. Även organen för lokalt självstyre utses genom val (borgmästare och motsvarande samt lokala församlingar).

Guvernörer och motsvarande regionala ledare valdes tidigare i direkta val. Dessa val avskaffades genom en lagändring som trädde i kraft i december 2004. Idag utses guvernörerna istället av de regionala lagstiftande församlingarna på förslag av Rysslands president. Skulle den lagstiftande församlingen två gånger avslå presidentens kandidat har presidenten rätt att upplösa den lagstiftande församlingen, vilket i praktiken gör ledamöterna i de regionala lagstiftande församlingarna benägna att stödja presidentens förslag. Hittills har det inte hänt att en kandidatur som lagts fram av presidenten avslagits.

Den 31 oktober 2006 lade några ledamöter från Enade Ryssland fram ett förslag i Statsduman om att avskaffa direkta val av borgmästare i de ryska regionernas och delrepublikernas huvudstäder. Skulle lagförslaget antas i sin nuvarande form skulle guvernörer och motsvarande regionala ledare få rätt att avgöra om de vill behålla de direkta borgmästarvalen i sina regioner eller inte. Ett avskaffande av direkta borgmästarval skulle utsträcka Kremls kontroll över den verkställande makten till närmare 90 ryska regionhuvudstäder och begränsa det lokala självstyret i landet. Vid den första läsningen i statsduman i mitten av november uppskötts emellertid behandlingen av förslaget på obestämmd tid. Dessutom kritiserades lagförslaget av dumans talman.

Alla val i Ryssland på federal nivå sedan 1993 har övervakats av internationella valobservatörer, som i samtliga fall funnit att valen har genomförts så att väljarnas mening har kommit till uttryck, utan systematiskt och organiserat valfusk i större skala. Däremot har kritik riktats mot det sätt på vilket valkampanjerna har genomförts, bl.a. förekomsten av smutskastning och partisk rapportering i etermedier samt avsaknaden av egentlig valdebatt och meningsfull pluralism. Detta har också väckt diskussioner i Ryssland efter valen. Användningen av tvivelaktiga metoder för att vinna otillbörliga fördelar i valkampanjen har varit särskilt påtaglig i regionala och lokala val på vissa håll i Ryssland (exempelvis manipulation av medier, registreringskrångel, strykning av kandidater). Syftet tycks som regel ha varit att genom olika typer av åtgärder gynna kandidater som står centralmakten i Moskva nära. Motsvarande tendenser till att försöka styra den demokratiska processen har under de senaste åren i allt högre grad kunnat noteras även på federal nivå.

Den 27 november 2005 genomfördes parlamentsval i Tjetjenien för första gången sedan 1997. Valdeltagandet, som var lägre än i tidigare val i delrepubliken, uppgick till cirka 60 procent. Enade Ryssland vann över 60 procent av rösterna och dominerar helt det nya parlamentet. Valet har av det officiella Ryssland framhållits som det sista steget i den politiska normaliseringen av Tjetjenien – nu finns samtliga demokratiska institutioner på plats.

Valdeltagandet i de senaste federala ryska parlaments- och presidentvalen var 56 procent respektive 63 procent, vilket var en minskning med omkring fem procentenheter jämfört med föregående val. Valdeltagandet i regionala och lokala val är som regel lägre, cirka 30-50 procent, vilket i normalfallet ändå anses som tillräckligt högt för att valresultatet skall uppfattas som legitimt. Det låga valdeltagandet torde delvis kunna tolkas som ett uttryck för väljarnas missnöje med det sätt på vilket valkampanjerna genomförs. Möjligheten att rösta mot samtliga kandidater, som ett stort antal väljare tidigare hade utnyttjat, avskaffades genom en lagändring den 9 juni 2006. Det har förekommit att detta alternativ har fått nästan lika många röster som den kandidat som erhållit störst stöd.

Kvinnor och män är likställda när det gäller rösträtt och valbarhet till offentliga uppdrag. Kvinnors valdeltagande är högre än männens, vilket antas bero på kvinnornas generellt sett högre utbildningsnivå. De ryska kvinnornas reella politiska inflytande är dock betydligt mindre än männens. I dumavalet 2003 invaldes endast drygt 40 kvinnor bland de totalt 450 ledamöterna. I parlamentets överhus finns i dagsläget 10 kvinnor av totalt 178 ledamöter. I den ryska regeringen saknas kvinnor helt. Under 2005 avfärdade Statsduman ett förslag från centrala valkommissionen om att införa kvotering av kvinnliga kandidater på partilistorna inför framtida val. Över hälften av statstjänstemännen på federal nivå är kvinnor. Enbart 9 procent av dessa innehar dock högre positioner.

Bland de regionala ledarna råder en närmast total dominans av män. Det kan dock noteras att Rysslands näst största stad Sankt Petersburg styrs av en kvinna, guvernör Valentina Matvienko. I de regionala lagstiftande församlingarna är andelen kvinnor betydligt högre än i det federala parlamentet.

Under de senaste åren har **maktbalansen mellan de federala politiska institutionerna förskjutits kraftigt till presidentämbetets fördel.**

Detsamma gäller maktfördelningen mellan federala och regionala institutioner. Statsduman domineras efter det senaste valet av det Kreml närstående partiet Enade Ryssland, som har konstitutionell majoritet. Efter terroristdåden 2004 presenterade president Putin ett åtgärds paket som syftade till att

strömlinjeforma den verkställande makten och skapa en integrerad "maktvertikal" från federal till regional och lokal nivå, bland annat genom att avskaffa de direkta guvernörsvälen. Kritiker såväl i Ryssland som utomlands menar att koncentrationen av makt till presidenten innebär en demokratisk tillbakagång. Utvecklingen förefaller dock hittills stödjas av en bredare allmänhet, vilket delvis får ses som uttryck för en utbredd önskan om ordning och reda efter 1990-talets turbulens. President Putin fick över 71 procent av rösterna i senaste presidentvalet och åtnjuter fortfarande ett mycket stort stöd.

Partiväsendet i Ryssland är svagt utvecklat. Under de senaste åren har såväl val- som partilagstiftningen ändrats på en rad punkter i föregivet syfte att främja framväxten av större och ideologiskt starkare partier. Kraven på de politiska partierna har skärpts på flera områden. För att få ställa upp i allmänna val måste ett parti idag t.ex. ha minst 50 000 medlemmar i hela landet i stället för som tidigare 10 000. Partiet måste också ha minst 500 medlemmar i stället för som tidigare 100 i sina regionala organisationer i minst hälften av Rysslands 88 republiker och regioner. Endast 19 av de sedan tidigare registrerade 35 politiska partierna i Ryssland har befunnits uppfylla de skärpta medlemskapskraven. Övriga 16 partier har inte längre rätt att ställa upp i val och måste senast den 1 januari 2007 omregistrera sig i annan juridisk form eller avsluta sin verksamhet.

I välen till Statsduman har det tidigare blandade välsystemet, som innebar att hälften av ledamöterna valdes på partilistor i proportionella val och hälften i enmansvalkretsar, ersatts av ett renodlat proportionellt val på partilistor. Sedan valet 2003 har beslut vidare fattats om att höja tröskeln för partier att väljas in i Statsduman från fem till sju procent.

Dessa och en rad andra ändringar stärker de större, redan etablerade partierna men gör det svårare att etablera nya politiska partier. Partierna i opposition är förhållandevis små – flera av dem klarade inte tröskeln i det senaste dumavalet – och har i flera fall dragits med interna ledarstrider. Deras utrymme i statskontrollerade massmedier är begränsat. Enligt den ryska enskilda organisationen *Centre for Journalism in Extreme Situations* ägnas oppositionen endast omkring två procent av tiden i nyhetsprogram i statskontrollerade TV-kanaler. Bevakningen är då dessutom mestadels negativ. Det politiska klimatet i Ryssland får mot denna bakgrund sägas ha hårdnat under senare tid.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Den officiellt registrerade arbetslösheten uppgår till omkring 7-8 procent av den arbetsföra befolkningen i Ryssland (som utgör cirka 51 procent av landets totala befolkning). Vissa delar av Ryssland har drabbats mycket hårt av den

ekonomiska omvandling som fortfarande pågår, och på dessa platser är arbetslösheten betydligt högre. I det konfliktdrabbade Tjetjenien uppgår arbetslösheten till över 80 procent. På andra håll, till exempel i den dynamiska huvudstaden Moskva, är arbetslösheten å andra sidan avsevärt lägre. Det anses allmänt att arbetslöshetsstatistiken rymmer ett mörkertal därigenom att många troligen fortfarande formellt är anställda vid företag – bl.a. för att kunna äta till låg kostnad i företagets personalmatsal och bo kvar i företagets personalbostäder – men i praktiken inte längre arbetar eller uppbär lön från företaget. Det torde också vara så att en del av dem som formellt är registrerade som arbetslösa i själva verket har ett arbete i den grå eller svarta sektorn av samhällsekonomin. Det lagstadgade arbetslöshetsunderstödet är helt otillräckligt.

Ryssland har ratificerat ILO:s åtta centrala konventioner om mänskliga rättigheter. Tvångsarbete är förbjudet. Uppgifter förekommer dock om omfattande tvångsutnyttjande av illegal utländsk arbetskraft. Enligt ILO är över 20 procent av Rysslands uppskattningsvis 3-5 miljoner illegala invandrare inblandade i tvångsarbete. Omkring 80 procent av alla illegala invandrare har inte något skriftligt avtal med sina arbetsgivare.

Fackföreningar existerar och får verka utan större inskränkningar. Vissa mindre föreningar uppger sig dock stöta på hinder, främst från större, dominerande förbund. Arbetstiden ligger normalt sett inom rimliga ramar. Inom vissa sektorer, t.ex. gruvindustrin, förekommer svåra arbetsförhållanden. Löneläget är generellt sett lågt och många människor är beroende av sidoinkomster eller visst självhushåll. Lönenivån för kvinnor uppgår i genomsnitt till endast 70 procent av männens.

11 Rätten till bästa uppnåeliga hälsa Inom den ryska hälso- och sjukvården råder generellt stor knapphet på resurser. Trots förbättrade statsfinanser och ökade anslag till hälsosektorn är budgetmedlen till löner, underhåll och upprustning av lokaler, anskaffning av ny utrustning m.m. fortfarande helt otillräckliga för att täcka de verkliga behoven. Sjukvårdspersonalen, inklusive högt utbildade och erfarna läkare, tillhör det ryska samhällets låglönegrupper. Privata sjukhus erbjuder vård av mycket hög kvalitet, samtidigt som huvuddelen av den ryska befolkningen är hänvisad till den mycket eftersatta statliga vårdapparaten. Vid statliga sjukhus är det ofta nödvändigt att betala mutor för att komma i åtnjutande av fullgod vård.

Hälso- och sjukvårdssektorns andel i procent av statens totala budget uppgår till knappt 10 procent. I september 2005 utlovade president Putin 115 miljarder rubel utöver redan budgeterade medel till fyra s.k. nationella projekt. Syftet med projekten är att tillföra ytterligare resurser inom några områden där behoven anses mest akuta. Ett av dessa är hälso- och sjukvården. De extra

resurserna inom det nationella projektet för hälso- och sjukvård har bl.a. gått till lönehöjningar för vissa yrkeskategorier och modern utrustning för ett antal eftersatta sjukhus och vårdcentraler. Insatsen är dock otillräcklig och kan inte ersätta en genomgripande reform av hela hälso- och sjukvårdssektorn.

Folkhälsoläget i Ryssland har försämrats kraftigt under det senaste dryga decenniet. Den förväntade medellivslängden för ryska män är under 59 år. Medellivslängden för kvinnor är markant högre, omkring 72 år. Ministern för hälsa och social utveckling Michail Zurabov meddelade i februari 2006 att omkring 150 000 personer årligen avlider av onaturliga dödsorsaker (olyckor, mord, självmord etc). Orsakerna till försämringen av hälsoläget är flera, men bland de viktigaste brukar nämnas alkohol- och drogmissbruk och andra osunda levnadsvanor samt den sociala stress som många människor upplever i en situation av genomgripande samhällsomvandling. Antalet narkotikamissbrukare i Ryssland uppskattas av myndigheterna till omkring sex miljoner. Kraftigt förorenad miljö på många håll i landet är också en viktig bidragande orsak till det dåliga hälsoläget.

Höga dödstal och låga födelsetal innebär att Rysslands befolkning minskar med cirka 700 000 eller 0,5 procent per år, vilket är jämförbart med landets civila förluster under andra världskriget. Utan nettoinflödet av immigranter till Ryssland skulle befolkningen minska ännu snabbare. Befolkningsminskningen betraktas allmänt som ett av Rysslands stora samhällsproblem på sikt.

Ett annat mycket stort problem är den ökande spridningen av hiv/aids. Den ryska hiv/aids-epidemin är den snabbast växande i Europa. Officiell rysk statistik visar att antalet registrerade fall av hiv/aids i Ryssland har ökat från 2 600 personer 1996 till över 345 000 innevarande år. FN-organet UNAIDS uppskattar att det verkliga antalet hiv-smittade i Ryssland närmar sig en miljon personer. Problemet har långsamt börjat uppmärksammas av ryska myndigheter. År 2006 har över 100 miljoner USD (omkring 715 miljoner kronor) avsatts för att förebygga och behandla hiv/aids, vilket är en tjugofaldig ökning jämfört med 4,6 miljoner USD förra året. Bekämpningen av smittosamma sjukdomar är också en av prioriteringarna för Rysslands ordförandeskap inom den internationella G-8-gruppen.

12. Rätten till utbildning

Det ryska utbildningssystemet är väl utbyggt och den generella utbildningsnivån i landet är hög. Utbildningssektorns andel av den konsoliderade statsbudgeten (federal och regionala budgetar sammantaget) är omkring 12 procent. Ett av de fyra s.k. nationella projekt som lanserades av president Putin i september 2005 gäller utbildningssektorn. Inom projektet har extra resurser avdelats för löneökningar för vissa kategorier av lärare, inköp av utrustning för skolor m.m.

Skolgång är obligatorisk till och med nionde klass och kostnadsfri till och med elfte och sista klass. På grund av många skolors knappa resurser händer det dock i praktiken att till exempel skolböcker får bekostas privat. I vissa regioner förekommer att barn i utsatta grupper som flyktingar lämnas utanför skolsystemet. Inom högre utbildning är korruption ett problem. Mutor i samband med antagning och examination är vanligt förekommande.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Den omfattande samhällsomvandling som Ryssland genomgår sedan början av 1990-talet fortsätter att innebära stora ekonomiska och sociala påfrestningar för folkflertalet. Läget beträffande de ekonomiska och sociala rättigheterna i Ryssland måste ses mot denna bakgrund. Med den finansiella kris som kulminerade i augusti 1998 blev problemen akuta. Sedan dess har dock situationen förbättrats och den ryska ekonomin visar sedan flera år god tillväxt. Mellan 1999 och 2002 minskade den andel av befolkningen som lever i fattigdom från över 40 procent till omkring 20 procent. Denna positiva trend har fortsatt de senaste åren. Klyftan mellan de mycket rika och de mycket fattiga i Ryssland är dock fortfarande stor. Ryssland låg på plats 65 i UNDP:s senaste *Human Development Index* hösten 2006.

Det förekommer stora regionala skillnader i levnadsstandard. Norra Kaukasien är en särskilt utsatt region, där de ofta mycket svåra levnadsförhållandena också är en grogrund för etniska spänningar och extremism.

Fortsatt ekonomisk tillväxt och förbättrad levnadsstandard står mycket högt på president Putins politiska agenda. I januari 2005 inleddes en uppmärksam reform för att ersätta omfattande generella subventioner (fri kollektivtrafik, rabatt på läkemedel och sanatorievistelse mm) till bl.a. pensionärer och krigsveteraner med kontantstöd. Reformen fick utstå mycket hård kritik från den ryska allmänheten, inte minst p.g.a. att övergången till kontantstöd sammanföll med en över tio dagar lång bankhelg i början av januari, då inga kontantutbetalningar kunde göras. Storskaliga demonstrationer genomfördes av missnöjda pensionärer. Regeringen fick sedermera backa från delar av reformen och tillföra extra resurser.

I september 2005 utlovade president Putin 115 miljarder rubel utöver redan budgeterade medel till fyra s.k. nationella projekt inom hälso- och sjukvård, utbildning, jordbruk och bostäder. Syftet med projekten är att tillföra ytterligare resurser inom områden där behoven anses mest akuta. Insatsen anses allmänt vara otillräcklig och kan inte ersätta oundgängliga reformer inom dessa sektorer.

Ett av de främsta samhällsproblemen under omvandlingsprocessen har varit försenade eller uteblivna löne- och pensionsutbetalningar. Inom så gott som alla sektorer har förekommit att arbetsgivaren – ofta staten – underlåtit att betala ut löner under längre perioder. Ibland har de anställda istället för lön fått ersättning in natura, t.ex. produkter som tillverkas av det företag där de arbetar. De uteblivna pensionsutbetalningarna har drabbat en av det ryska samhällets svagaste och mest utsatta grupper. Regeringen har i olika skeden vidtagit åtgärder för att försöka komma tillrätta med detta fenomen. Så har exempelvis förändringar genomförts i skattelagstiftningen för att öka skatteuppbörden. Ofta har det varit staten själv som orsakat förseningarna i löneutbetalningarna genom att dels inte kunna fullgöra sina åtagande till de statsanställda, dels inte kunna betala sina skulder för leveranser från privata företag som i sin tur därför inte har haft likvida medel för att kunna betala ut löner i tid till *sina* anställda.

Genom åtgärder från statens sida samt det allmänt förbättrade ekonomiska läget i landet har problemen med försenade löne- och pensionsutbetalningar kunnat reduceras ganska avsevärt under de senaste åren. Förseningar förekommer fortfarande, bl.a. i löneutbetalningarna till lärare, sjukvårdsanställda och gruvarbetare, men ej i samma utsträckning som tidigare. Grundläggande administrativa problem i den ryska budgetförvaltningen återstår dock att rätta till, innan medborgarna torde kunna känna sig helt säkra på att i alla lägen på utsatt tid få sin rättmätiga lön eller pension och andra lagstadgade ersättningar.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

Jämställdhet mellan kvinnor och män föreskrivs i artikel 19 i den ryska författningen. Rysk lagstiftning kan inte anses direkt diskriminera kvinnor.

Diskriminering av kvinnor i Ryssland kommer dock till uttryck på andra sätt, inte minst genom de traditionella könsmönster som är djupt rotade i det ryska samhället. Detta gäller till exempel synen på kvinnans roll i familjen och i arbetslivet. Många av de omkring 30 procent av kvinnorna i Ryssland som är

arbetslösa, mindre bemedlade eller ensamstående mödrar lever under mycket knappa förhållanden.

Kvinnornas andel av de yrkesverksamma i Ryssland uppgår till cirka 49 procent. Kvinnors utbildningsnivå ligger i genomsnitt högre än männens. Lönen för kvinnor uppgår dock i genomsnitt till endast 70 procent av männens. Närmare en tredjedel av Rysslands kvinnor har en lön som ligger under den nivå som räknas som levnadsminimum. Över hälften av dessa arbetar inom den så kallade budgetfinansierade sektorn. Inom denna utgör kvinnorna en majoritet. I ekonomins mest lönsamma grenar återfinns kvinnor i mer begränsad omfattning. Av dem som registrerats som officiellt arbetslösa i Ryssland är en majoritet kvinnor. Även kvinnor med högre utbildning är drabbade av arbetslöshet.

Misshandel i hemmet och annat våld mot kvinnor är ett stort och växande problem. I en undersökning som genomförts av en rysk enskild organisation uppger över 50 procent av de tillfrågade kvinnorna att de någon gång blivit slagna av sina män. Över 40 procent uppger att de blivit slagna mer än en gång. Det finns en utbredd uppfattning – inte sällan också inom de rättsvårdande organen – att våld i hemmet är en privat fråga. Mörkertalet torde därför vara mycket stort. Det utbredda alkoholmissbruket bland ryska män är en av orsakerna bakom våldet.

Omkring 9 000 kvinnor uppges årligen dödas av sina män eller andra släktingar. Mord på kvinnor i hemmet utgör omkring en tredjedel av samtliga mord i Ryssland. FN:s särskilda rapportör om våld mot kvinnor Yakin Erturk kritiserade i september 2006 Ryssland för att inte fästa tillräckligt stor vikt vid kvinnors rättigheter, vilket bl.a. avsaknaden av särskild lagstiftning rörande våld i hemmet var ett uttryck för. Erturk pekade också på ett ökande antal rapporter som uppgav att myndigheter i Tjetjenien utsätter kvinnor för våld och hot om våld då de inte anses uppträda i enlighet med samhälleliga och religiösa normer.

Prostitution är också ett växande problem. Utvecklingen vad gäller människohandel är oroande, såväl beträffande ryska kvinnor som förs utomlands som kvinnor från övriga före detta sovjetrepubliker som förs till Ryssland. OSSE:s särskilda representant mot *trafficking* pekade 2005 på att problemen med människohandel i Ryssland ökar, och uppmanade landet att ytterligare förstärka lagstiftningen mot människohandel.

En generell försämring av hälsoläget för kvinnor har kunnat konstateras under de senaste åren. Antalet normala födslar har minskat och sjukligheten bland havande kvinnor har ökat. Antalet dödsfall i samband med förlossningar är sex gånger högre i Ryssland än i Västeuropa. Antalet fall av tuberkulos har ökat, liksom antalet hiv-smittade.

I Ryssland går det två aborter på varje födsel. Enligt officiell statistik genomfördes 2005 1,6 miljoner aborter i landet. De federala program och institutioner som finns för familjeplanering och sexualupplysning är kraftigt underfinansierade och kan därför endast bedriva en mycket blygsam verksamhet. Trenden i antalet aborter är dock nedåtgående – under de senaste tio åren har antalet aborter minskat med en fjärdedel.

15. Barns rättigheter

Ryssland har ratificerat FN:s barnkonvention, men konventionen tillämpas inte fullt ut på grund av bristande resurser.

Av massmedierapporteringen framgår att situationen på landets barnhem i allmänhet är besvärlig, på många håll svår. Även detta torde i första hand bero på resursbrist. Under senare år har den ryska staten aktivt uppmuntrat adoptioner inom landet för att minska antalet barn på institution. Ministern för hälsa och social utveckling Michail Zurabov uppgav i februari 2006 att antalet hemlösa barn i Ryssland uppgår till omkring 715 000, vilket var en minskning med 18 procent under de senaste två åren.

Enligt statistik från vetenskaps- och utbildningsministeriet finns det idag omkring 800 000 föräldralösa barn i Ryssland. Över 260 000 av dessa finns på barnhem runtom i landet, övriga är adopterade eller uppfostras på annat sätt av exempelvis släktingar. Enligt uppgift i rysk press lämnar 13 000 mödrar årligen ifrån sig sina barn direkt på BB. Endast tio procent av de barn som växer upp på barnhem går vidare till högre utbildning.

Många hem- och föräldralösa barn hamnar i kriminalitet och tvingas in i missbruk och prostitution. Ungdomsbrottsligheten har ökat oroväckande på senare år och gått neråt i åldrarna. Enligt statistik från Inrikesministeriet greps över en miljon ungdomar av polisen under 2005. Omkring 73 000 förundersökningar fick läggas ner eftersom de gripna var för unga för att åtalas för brott.

Det förekommer att barn under 18 år fängslas. Enligt officiell statistik halverades antalet minderåriga intagna under 2002 från 18 000 till 9 000 genom en amnesti för kvinnor och barn. Under 2003 ökade dock antalet minderåriga åter kraftigt till nästan 11 000. En särskild kategori utgörs av de barn som föds av fängslade mödrar. Antalet sådana barn uppgick 2002 till över 500.

Under senare år har oroväckande uppgifter framkommit om en kraftigt växande produktion av barnpornografiskt material i Ryssland. Organisationen *Internet Watch Foundation* har uppgivit att omkring 20 procent av samtliga hemsidor för barnpornografi kan spåras till Ryssland. Det gör Ryssland till den

största värden för barnpornografi på Internet efter USA. De många hem- och familjelösa barnen är en utsatt grupp för sexuell exploatering.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Systematisk, organiserad och av statsmakterna sanktionerad diskriminering på grund av ras, hudfärg, etnisk härkomst, religiös, politisk eller annan åskådning kan inte anses förekomma i Ryssland. Ett allmänt förbud mot sådan diskriminering finns i artikel 19 i den ryska författningen.

En annan sak är att det bland stora delar av allmänheten i Ryssland förekommer fördomar mot vissa befolkningsgrupper. Dessa fördomar riktas i första hand mot personer från Kaukasien, romer och i viss mån även personer från Centralasien samt individer av afrikanskt ursprung. Främlingsfientligheten i det ryska samhället har ökat påtagligt under senare år och tagit sig allt våldsammare uttryck.

Fördomarna härrör bl.a. från en utbredd föreställning, som även förekommer bland personalen inom de rättsvårdande organen, att personer av främst nordkaukasiskt ursprung skulle svara för en oproportionerligt stor del av kriminaliteten i Ryssland, inte minst den organiserade brottsligheten. Det är förvisso ett faktum att en del av den organiserade brottsligheten har etnisk struktur och att det ej sällan i ryska städer finns kriminella grupper med ursprung i Nordkaukasien, bl.a. delrepublikerna Tjetjenien och Dagestan. Dessa är dock inte nödvändigtvis i dominans – givetvis finns också kriminella grupper vars medlemmar är av rysk nationell härkomst.

Det finns otaliga och trovärdiga uppgifter om hur befattningshavare i sin myndighetsutövning diskriminerar personer från främst Kaukasien, i synnerhet personer av tjetjensk härkomst. Det kan till exempel röra sig om trakasserier i form av upprepade dokumentkontroller, husrannsakingar, misshandel m.m. Bland den etniskt ryska allmänheten tycks finnas en betydande förståelse för sådana trakasserier - till stor del grundad på fördomar och okunskap. Den stress som många ryssar känner under den omfattande samhällsomvandling som pågår är också av betydelse för dessa uttryck av fientlighet riktad mot minoritetsgrupper i samhället. Den viktigaste förklaringen till att den negativa inställningen till tjetjener förblir stark är konflikten i Tjetjenien och de terroristdåd med tjetjensk inblandning som har genomförts på olika håll i Ryssland och krävt ett mycket stort antal civila offer.

Det har under senare år förekommit att etniska spänningar lett till våldsamheter i flera ryska städer. De omfattande oroligheter som bröt ut i den karelska staden Kondopoga efter att två etniska ryssar hade dödats i ett krogslagsmål i september 2006 har väckt stor uppmärksamhet i Ryssland. En

uppretad folkmassa attackerade och brände affärer och restauranger med ägare av kaukasiskt ursprung och större delen av Kondopogas relativt stora kaukasiska befolkning flydde från staden. Dagarna efter incidenten arrangerades demonstrationer i staden av den nationalistiska organisationen Rörelsen mot illegal migration. Ryska myndigheter har tonat ner den etniska dimensionen av händelserna i Kondopoga, liksom skett tidigare vid liknande incidenter.

Det har förekommit ett flertal incidenter med rasistiskt motiverat våld där extremistiska grupper – ofta *skinheads* – på allmän plats har gått till angrepp mot personer med minoritetsbakgrund. Antalet *skinheads* har vuxit de senaste åren. Inrikesministeriet bedömer att det i Ryssland numera finns upp till 50 000 *skinheads*, organiserade i förhållandevis löst sammanhållna grupper. Den största koncentrationen anses finnas i Sankt Petersburg och Moskva. Våldet har i första hand drabbat personer från Kaukasien och Centralasien, men också personer av afrikanskt och asiatiskt ursprung, inklusive gäststudenter och diplomatisk personal. Flera av offren, som i vissa fall varit barn, har avlidit av sina skador.

Ett av de mest uppmärksammade fallen under senare år är det brutala knivmordet på en 9-årig tadjikisk flicka i Sankt Petersburg i februari 2004. I oktober 2005 inleddes rättegången mot de åtta misstänkta. Den huvudmisstänkte åtalades för mord med rasistiska motiv och de sju övriga för "huliganism". Domstolen dömde i mars 2006 sju av de åtalade till kortare fängelsestraff för "huliganism" och frikände den åttonde. Åtalet för mord med rasistiska motiv lades ner. Domen upprätthölls av Högsta domstolen i augusti 2006. Den 25 mars 2006 inträffade ett liknande överfall, då nioåriga Liana Sisokko knivhöggs i trappuppgången i sitt hus i Sankt Petersburg. Åklagaren har i förundersökningen klassificerat brottet som mordförsök, men utan rasistiska grunder.

Enligt officiell rysk statistik har attackerna mot personer med utländsk bakgrund ökat med nästan 85 procent under det senaste året. Det upptrappade våldet har bl.a. lett till protestmarscher från utländska gäststudenter. Av de kända hatbrotten polisanmäls uppskattningsvis bara en tredjedel. Många drabbade anser det sannolikt utsiktslöst att vända sig till myndigheterna. Enligt MR-organisationer leder enbart ett 70-tal av de årliga anmälningarna till mer ingående utredning. Ett tiotal fall prövas i domstol och leder till ett fåtal fällande domar. Myndigheterna betecknar ofta dåden som "huliganism" snarare än hatbrott.

Ett exempel på detta är attacken på den nordkaukasiska delrepubliken Kabardino-Balkariens kulturminister Zaur Tutov den 1 april 2006 i Moskva. Tutov misshandlades av en grupp på 15-20 *skinheads* som ropade rasistiska

slagord. Åklagarmyndigheten i Moskva klassificerade överfallet som "huliganism" och menade att det inte finns något som tydde på rasistiska motiv. Riksåklagarmyndigheten krävde sedermera att åtalet skulle ändras till att omfatta hatbrott.

I samband med att relationerna mellan Ryssland och Georgien försämrades på grund av en "spionaffär" genomförde ryska myndigheter i oktober 2006 en kampanj som föreföll vara särskilt riktad mot personer av georgiskt ursprung i Ryssland. Ett stort antal georgiska medborgare som vistades illegalt i Ryssland greps och deporterades, georgiska restauranger och kasinon stängdes och personer med georgiska namn – även ryska medborgare – utsattes för plötsliga inspektioner av skattemyndigheten. Skolor har uppmanades att lämna ut listor över barn med georgiska namn till polisen. Ryska myndigheter uppgav att kampanjen inte var riktad uteslutande mot georgier utan mot illegala immigranter och kriminella grupper i allmänhet.

Det förekommer att romer utsätts för hatbrott. En nationalistisk rörelse i Pskovregionen i nordvästra Ryssland spred i september 2005 flygblad med uppmaningar till våld mot romer. Rörelsen anklagade regionens romer för bl.a. droghandel och uppmanade invånarna i Pskov att förse rörelsen med namn och adresser på romer. I april 2006 sköts två romer till döds i Pskov. Några dagar tidigare hade två romer dödats i en attack mot ett roma-läger i Volgograd. En 80-årig kvinna och en 14-årig flicka skadades svårt i attacken.

En annan etnisk grupp, vars situation har fått ökad uppmärksamhet under de senaste åren, är den finsk-ugriska minoriteten i delrepubliken Mari-El. Ett antal personer som arbetar för denna grupps rättigheter har utsatts för vad som förefaller vara hatbrott. De omkring 17 000 meskhetturkar som lever i Krasnodar-regionen i södra Ryssland utsätts för MR-kränkningar av främst regionala myndigheter. Många meskhetturkar har valt att emigrera till USA.

Det förekommer alltjämt då och då rapporter om brott med antisemitiska motiv och fall av diskriminerande behandling av judar i Ryssland (se ovan under avsnitt 8).

President Putin har vid upprepade tillfällen uttalat sig mot etnisk och religiös intolerans, men den ryska statsledningen förefaller agera främst reaktivt på den växande främlingsfientligheten i landet. Kraftfulla, genomgripande åtgärder från de ryska myndigheternas sida lyser med sin frånvaro. Detta sagt finns det ändå tecken på en ökad medvetenhet från myndighetshåll. Den nyligen instiftade Medborgarkammaren har deklarerat att den växande främlingsfientligheten är en av kammarens viktigaste prioriteringar. Antalet åtal för hatbrott har ökat något, om än från en mycket låg nivå. Inom polisen har

särskilda enheter inrättats för bekämpning av hatbrott och bl.a. Moskvapolisen har inlett insatser för att kartlägga och motverka skinheads.

Ändringar i den ryska lagstiftningen om extremistisk verksamhet trädde i kraft den 29 juli 2006. Lagändringarna uppges i första hand vara avsedda att motverka rasistiskt motiverat våld, men många MR-organisationer har uttryckt oro för att den nya och bredare definition av extremistisk verksamhet som den nya lagen innehåller innebär en risk för att den också kan användas för att begränsa yttrande- och föreningsfriheten. En diskussion har inletts om att skärpa straffen för extremistisk verksamhet. Kritiker av den nya lagstiftningen har pekat på att det främsta problemet inte är otillräcklig lagstiftning utan bristfällig tillämpning av den lagstiftning som redan existerar.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

Rysk lagstiftning innehåller numera, med ett undantag, inga bestämmelser som innebär en uttrycklig diskriminering av homosexuella. Den tidigare straffbeläggningen av homosexuella relationer mellan män – som infördes under sovjettiden – avskaffades 1993. Homosexuella relationer mellan kvinnor var inte straffbelagda ens under sovjettiden.

Den enda kvarvarande bestämmelsen som kan anses utgöra en uttrycklig särbehandling av homosexuella finns i en instruktion från 2001 utfärdad av hälsovårdsministern. Instruktionen behandlar frågan om vilka krav som skall ställas på blodgivare, och föreskriver att personer med hiv/aids samt personer som tillhör så kallade riskgrupper inte skall tillåtas donera blod. De riskgrupper som anges är homosexuella, prostituerade och narkotikamissbrukare.

I övrigt är rysk lagstiftning så utformad att den i vissa fall tillerkänner rättigheter till heterosexuella utan att ge motsvarande rättigheter till homosexuella. Exempel på detta finns bl.a. inom familjerätten, som inte ger homosexuella rätt att registrera partnerskap eller adoptera barn.

I den ryska politiska debatten har vid några tillfällen under senare år framförts förslag om att återinföra den tidigare straffbeläggningen av homosexuella relationer mellan män. Förslagen har dock mötts av hård kritik från såväl regeringsföreträdare som andra dumaledamöter och aldrig blivit föremål för någon formell behandling i Statsduman. Det bör i detta sammanhang påpekas att det i Statsduman även finns ledamöter som anser att lagstiftning bör införas som uttryckligen straffbelägger diskriminering av personer på grund av sexuell läggning. Något konkret lagförslag med denna innebörd har dock ännu inte lagts fram.

Bland den ryska allmänheten präglas synen på homosexuella, bisexuella och transpersoner (HBT) fortfarande av betydande fördomar och okunskap. Vissa samhällsgrupper och institutioner, däribland den rysk-ortodoxa kyrkan, fördömer öppen homosexualitet. I oktober 2006 meddelade t.ex. metropoliten Kirill i ett officiellt uttalande att den rysk-ortodoxa kyrkan inte fördömer enskilda homosexuella men inte kan acceptera att "sexuella avvikelser" blir en accepterad livsstil i samhället. Incidenter har förekommit under 2006 då rysk-ortodoxa ungdomar attackerat homosexuella utanför gayklubbar i Moskva.

Ryska bedömare menar dock att det sakta men säkert sker en utveckling mot ökad tolerans i samhället. Rysslands exponering mot omvärlden och den ökande öppenheten i samhället jämfört med sovjettiden torde spela en viktig roll i detta avseende. Motsvarande anpassning till nya, moderna attityder sker samtidigt hos ryska politiker, befattningshavare och myndighetsföreträdare. De senaste åren har HBT-personer i Ryssland märkt av vissa förbättringar. Bland annat har ett par Internetsidor och tidningar som förespråkar HBT-personers rättigheter i Ryssland återupprättats. Det finns aktiva ryska HBT-organisationer, och en bevakningsgrupp för HBT-personers rättigheter i Ryssland har nyligen bildats i samarbete med Amnesty International. I storstäder som Moskva och Sankt Petersburg finns också ett betydande utbud av klubbar m.m. som vänder sig till en HBT-publik.

Detta hindrar inte att det förekommer att HBT-personer utsätts för negativ särbehandling av enskilda myndighetspersoner. Exempelvis finns uppgifter om att HBT-personer, liksom många andra utsatta i samhället, drabbas av polisvåld och byråkratiska problem. Moskvas borgmästare Jurij Luzjkov gav inte tillstånd till en planerad Gay Pride-parad i Moskva i maj 2006. Avslaget motiverades med att säkerheten för de demonstrerande inte kunde garanteras. När paraden ändå genomfördes utan tillstånd attackerades flera demonstranter och ett 50-tal anhölls för att ha deltagit i en otillåten demonstration. Samtliga stora trossamfund uttalade sig mot paraden. I en annan rysk region har myndigheterna låtit förstå att homo- och bisexuella artister skulle behöva betala dubbel hyra för konsertlokaler. Det förekommer också rapporter om hatbrott mot HBT-personer. Enligt *International Lesbian and Gay Association Europe* ökade våldet mot HBT-personer i Moskva under maj månad 2006, troligen som ett resultat av den ökande uppmärksamhet som publiciteten kring Gay Pride-paraden förde med sig.

På sikt är bedömningen – även bland dem i Ryssland som arbetar aktivt med dessa frågor – att situationen kommer att förbättras när det gäller synen på HBT-personer, även om det kommer att ta tid. Ett uttryckligt diskrimineringsförbud torde nog dröja och en helt neutral lagstiftning – med lika rättigheter för heterosexuella och homosexuella inom familjerätten m.m. – ligger med säkerhet ännu längre fram i tiden.

18. Flyktingars rättigheter

Ryssland har ratificerat 1951 års flyktingkonvention. Ryssland är såväl mottagarland som transit- och ursprungsland för flyktingar och migranter. Enligt uppskattningar finns i Ryssland 3-5 miljoner flyktingar och ekonomiska migranter, från de övriga f.d. sovjetrepublikerna. Endast en mycket blygsam del av dessa har erhållit formell flyktingstatus. Därutöver finns uppskattningsvis cirka 300 000 flyktingar från andra håll i världen och över 200 000 internflyktingar, som flytt undan konflikter och oroligheter på ryskt territorium. MR-ombudsmannen Vladimir Lukin uppskattar att omkring 250 000 flyktingar, som juridiskt sett har rätt till asyl, lever som illegala migranter i Ryssland p.g.a. olika byråkratiska svårigheter.

Den stora merparten av dessa kommer från konflikten i Tjetjenien. En stor andel av flyktingarna har sökt sig till släkt och vänner på olika håll i Ryssland och har på så sätt åtminstone skaffat sig tak över huvudet, även om de som regel torde leva under knappa omständigheter. Andra är hänvisade till flyktingförläggningar och andra i huvudsak tillfälliga inrättningar. Under de senaste åren har många internflyktingar återvänt till Tjetjenien. Enligt uppgifter från MR-organisationer har återvändandet i flera fall skett under press från myndigheterna. I juni 2006 uppgav FN:s kontor för samordning av humanitära frågor (OCHA) att omkring 22 500 internflyktingar från Tjetjenien fortfarande levde i grannrepubliken Ingusjetien. Trots ett ganska välutvecklat regelverk för såväl flyktingmottagande som asylprocedurer är det ett faktum att bestämmelserna ofta får en bristfällig tillämpning. Till stor del beror detta på att flyktingmottagandet, liksom många andra sektorer, lider av resursbrist. Ett skäl till detta är i sin tur att migrationspolitiken tills helt nyligen inte prioriterats särskilt högt på den politiska dagordningen.

Under de senaste åren har migrationsfrågorna kommit att få ökad politisk uppmärksamhet. Under 2002 överfördes ansvaret för migrationsfrågorna till Inrikesministeriet från det dessförinnan avskaffade ministeriet för federationsfrågor, nationalitetspolitik och migration. Ny lagstiftning har antagits, bl.a. en ny medborgarskapslag och en lag om utlänningars ställning i Ryssland. Medborgarskapslagen utsattes redan kort efter dess ikraftträdande för hård kritik. Bland annat ansågs den otillbörligt försvåra för f.d. sovjetmedborgare att förvärva ryskt medborgarskap. Ändringar i lagen har gjorts i syfte att rätta till dessa brister.

En ny migrationspolitik är under genomförande. Avsikten är bland annat att den stora arbetskraftsinvandringen skall regleras. Migrationsströmmarna till Ryssland, i synnerhet från Asien, och det stora antalet migranter som redan finns i Ryssland med oklar status, uppfattas i stigande grad som ett

säkerhetsproblem. Ett ledmotiv i den nya politiken är därför hur Rysslands nationella säkerhet bättre skall kunna garanteras.

19. Funktionshindrades rättigheter

De funktionshindrades situation i Ryssland är svår. Under den period som rått av dåliga statsfinanser och generell brist på resurser för sociala ändamål har de funktionshindrades behov hittills prioriterats lågt. De funktionshindrade lever som regel under mycket knappa förhållanden. Delar av den institutionella strukturen från sovjettiden finns kvar men är i allmänhet i dåligt skick och sällan ägnad att möta de krav som funktionshindrade bör kunna ställa i ett modernt samhälle. Handikappsanpassning i offentliga byggnader m.m. existerar i mycket ringa utsträckning.

En stor och utsatt grupp är krigsveteranerna, dels de som fortfarande finns i livet från Andra världskriget, dels de som deltagit i konflikterna i Afghanistan och Tjetjenien. De flesta funktionshindrade står utanför arbetsmarknaden och många är hänvisade till hjälp från familj och vänner eller ren välgörenhet för att kunna klara sitt uppehälle. Funktionshindrade barn hålls ofta institutionaliserade och ges liten möjlighet att integreras i samhället.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Det finns ett stort antal organisationer i Ryssland som är verksamma på MR-området. Under de senaste åren har dock ett antal oroväckande signaler kommit från statsmakten. President Putin har vid flera tillfällen hävdade att många MR-projekt i Ryssland genomförs med utländsk finansiering och tjänar andra stater eller kommersiella intressen. Liknande uttalanden har gjorts av bl.a. chefen för säkerhetstjänsten FSB. Vid ett möte 2005 med rådet för mänskliga rättigheter sade sig president Putin vara kategoriskt emot utländsk finansiering av "politisk verksamhet" i Ryssland.

Efter dessa uttalanden introducerades ett lagförslag i Stadsduman om kraftigt ökad statlig kontroll över icke-kommersiella organisationer. Lagförslaget utsattes för kraftig inhemsk och internationell kritik men antogs icke desto mindre och trädde i kraft den 10 april 2006. Vissa kommentarer, bl.a. från Europarådet, har tagits i beaktande under behandlingen av lagförslaget. Många MR-företrädare uttrycker dock fortsatt oro för att vaga formuleringar ger ryska myndigheter alltför stort tolkningsutrymme vid tillämpningen av lagen. Lagstiftningen skärper bl.a. kraftigt rapporteringskraven för samtliga enskilda organisationer verksamma i landet. Det drabbar t.ex. mindre organisationer med begränsad administrativ kapacitet, som tvingas ägna en stor del av sin tid åt rapportering på bekostnad av kärnverksamheten. Den nya lagstiftningen innehåller också krav på omregistrering av utländska oberoende organisationer

hos en ny federal registreringsmyndighet under Justitieministeriet. Tidsfristen för omregistrering löpte ut den 18 oktober 2006. Ett stort antal utländska organisationer som inte hade lämnat in ansökan om omregistrering eller vars ansökningar inte färdigbehandlats tvingades avbryta sin verksamhet i Ryssland till dess omregistrering hade skett och vissa organisationer har fortfarande inte kunna återuppta sin verksamhet.

I januari 2006 pekades fyra brittiska diplomater i Moskva ut som spioner i rysk TV. En av de utpekade diplomaterna ansvarade för bevakningen av MR-frågor på Storbritanniens ambassad i Moskva och det brittiska biståndet till det ryska civila samhället. Flera välkända MR-organisationer, däribland *Moscow Helsinki Group*, pekades ut av säkerhetstjänsten FSB samt i ryska medier för att ha tagit emot stöd från den spionanklagade diplomaten. Flera oberoende organisationer uppfattade sammankoppling som ett avsiktligt försök att diskreditera de utpekade MR-organisationerna. Incidenten och den efterföljande debatten om utländsk finansiering av organisationer i Ryssland sammanföll i tiden med att den nya lagen om enskilda organisationer antogs.

Bland framträdande organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter kan nämnas *Moscow Helsinki Group*, *Memorial*, *Human Rights Watch*, *Moscow Centre for Human Rights* och *Rysslands soldatmödrar*.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

Flera internationella organisationer, däribland FN, OSSE och Europarådet, genomför och stödjer insatser för att främja de mänskliga rättigheterna i Ryssland. Sverige och EU har ett omfattande utvecklingssamarbete med Ryssland, vilket inbegriper insatser för mänskliga rättigheter.

Målet för det svenska utvecklingssamarbetet med Ryssland är att bidra till att skapa förutsättningar för fattiga människor att förbättra sina levnadsvillkor. Det kan därför sägas att utvecklingssamarbetet i sin helhet bidrar till att stärka respekten för och skyddet av de mänskliga rättigheterna.

Under år 2006 satsade Sverige genom Sida omkring 7,5 miljoner SEK på direkt MR-relaterad verksamhet i Ryssland. Exempel på sådan verksamhet är insatser mot människohandel i Barentsregionen och Kaliningrad. Sidas stöd till insatser på MR-området fokuserar alltmer på Nordkaukasien, framför allt Tjetjenien, där det kanaliseras via Svenska Helsingforskommittén, Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen, de ryska organisationerna *Memorial* och *Moscow Helsinki Group* samt den holländska organisationen *Stichting Russian Justice Initiative*. De insatser som Sida finansierar syftar bl. a. till att bidra till sökandet efter försvunna i Tjetjenien, juridisk rådgivning och information om de mänskliga

rättigheterna samt hjälp för människor som anser att deras mänskliga rättigheter kränkts att hitta rätt i det ryska rättssystemet samt, om nödvändigt, vända sig till Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg.

Ytterligare omkring 4 miljoner SEK går till stöd för utvecklingsprojekt på rättsområdet. Justitiedepartementet har sedan flera år ett samarbetsprogram med ryska Justitieministeriet. Andra exempel på insatser är stöd till reform av det ryska fängelsesystemet och domstolsväsendet samt för att motverka kriminalitet bland ungdomar.

Utöver det bilaterala utvecklingssamarbetet finansierar Sverige insatser i Ryssland genom bl. a. UNDP och EU-kommissionen.

EU-kommissionens program *European Initiative for Democracy and Human Rights* (EIDHR) skapades 1994 för att finansiera initiativ till stöd för mänskliga rättigheter och demokrati, konfliktförebyggande och konfliktlösning. Några exempel på större pågående projekt inom ramen för EIDHR är "*Ethnic Minorities and Access to Justice*", "*Extension of the Possibilities of Indigenous Peoples of Siberia in obtaining a high-level education*" och "*The Public Campaign to Combat Racism, Xenophobia, Anti-Semitism and Ethnic Discrimination in the Multi-National Russian Federation.*"

Tillsammans med Europarådet och den ryska regeringen bistår EU-kommissionen också ryska myndigheter i deras arbete med att uppfylla Rysslands åtaganden inom Europarådet. Programmet omfattar också en rad mindre projekt som syftar till att stärka det civila samhället i Ryssland